

ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΟΝ

*

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΙΚΟΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΧΡΥΣΟΡΡΟΓΙΑΤΙΣΣΗΣ

ΤΕΥΧΟΣ 8

ΙΟΥΝΙΟΣ 2017

ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΟΝ

*

EIKONOSTASION

Περιοδική Έκδοση Κέντρου Εικονολογίας Ιεράς Μονής Χρυσορρογιατίσσης
Πάφος 8649, Κύπρος ~ Τηλέφ.: 00357 26 722457 ~ Τηλεομ.: 00357 26 722873.

Εκδοτική Επιτροπή: Ηγούμενος Χρυσορρογιατίσσης Διονύσιος,
Χαράλαμπος Μπακιρτζής, Σταύρος Σ. Φωτίου

~

ICONOSTASION

Bulletin of Iconology Research Centre of Chrysorroiyatissa Holy Monastery,
Paphos 8649, Cyprus ~ Teleph.: 00357 26 722 457 ~ Fax: 00357 26 722 873.

Editorial Board: Abbot Dionysios of Chrysorroiyatissa,
Charalambos Bakirtzis, Stavros S. Fotiou

~

ISBN: 1986-3942

Χορηγός τεύχους: Ίδρυμα «Αναστάσιος Γ. Λεβέντης»

ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΟΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΙΚΟΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΧΡΥΣΟΡΡΟΓΙΑΤΙΣΣΗΣ

ΤΕΥΧΟΣ 8

ΙΟΥΝΙΟΣ 2017

ΤΙΜΗ €5

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΣΤΑΥΡΟΣ Σ. ΦΩΤΙΟΥ	
Εικόνα της Πεντηκοστής	7
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΓΕΡΩΝ ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ	
Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ ἀγιογραφία στὴν Ἄπω Ἀνατολή κατὰ τὸν ΚΑ΄ αἰῶνα	9
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΠΡΟΥΣΗΣ ΕΛΠΙΔΟΦΟΡΟΣ ΛΑΜΠΡΥΝΙΑΔΗΣ	
Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης. Τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον	33
ΒΑΣΟΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΗΣ	
Ἀπὸ το θυμιατήριο στον θυμιατό και το καπνιστήρι: Μια διαδρομὴ 3200 χρόνων	45
CHARALAMBOS BAKIRTZIS	
À la manière de... Taking a page from European literature: <i>The Final Chapter in the Strange Case of Dr Jekyll and Mr Hyde</i>	64
ΚΩΣΤΗΣ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑΣ	
Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου, <i>Η Θεονύμφευτος κόρη.</i> <i>Η Παναγία Χρυσελεύσα Στροβόλου και τα κειμήλιά της.</i> <i>Λευκωσία 2017, βιβλιοπαρουσίαση</i>	72

ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗΣ

Η δυαλιστική αντιπαράθεση ανθρώπου και κοινωνίας ταλαιπώρησε και εξακολουθεί να ταλαιπώνει την ανθρώπινη ιστορία. Η υπερτίμηση του ατόμου σε βάρος της κοινωνίας άγει στον ατομικισμό· η υπερτίμηση της κοινωνίας σε βάρος του ατόμου άγει στον κολλεκτιβισμό. Χωρίς την ενότητα η διαφορά άγει στο περίκλειστο εγώ και χωρίς τη διαφορά η ενότητα άγει στο μαζικό εμείς.

Η Εκκλησία, απορρίπτοντας κάθε μονομερή θεώρηση της αλήθειας, εισάγει τους ανθρώπους στη λογική της αρμονικής συνύπαρξης. Η αλήθεια έχει πολλές όψεις που δεν συγκρούονται η μια με την άλλη. Η αληθινή διαφορά όχι μόνο δεν γίνεται αιτία ρήξης και διαίρεσης αλλά αποτελεί έναυσμα για συνάντηση και κοινωνία. Μέσα δε από την κοινωνία των ετεροτήτων επέρχεται ο αμοιβαίος εμπλουτισμός.

Την αλήθεια αυτή εκφράζει εικονολογικά κατ' εξοχήν η εικόνα της Πεντηκοστής. Μέσα στην Εκκλησία κάθε άνθρωπος είναι πρόσωπο μοναδικό και ανεπανάληπτο και συνάμα βρίσκεται σε πλήρη ενότητα με τα άλλα· οι διάφορες γλώσσες και εθνότητες εκλαμβάνονται ως πλούτος της ανθρωπότητας· το χρώμα, το φύλο, η φυλή, τα χαρακτηριστικά, αναδεικνύουν την ωραιότητα της δημιουργίας. Στην καθολική ενότητα όλων στην πορεία τους προς τον Θεό βιώνονται η ομογνωμία και η συνενέργεια.

Η καθολική αυτή ενότητα συνιστά την πρόταση ζωής, την οποία η Εκκλησία καταθέτει ενώπιον των ανθρώπων.

ΣΤΑΥΡΟΣ Σ. ΦΩΤΙΟΥ

Μητροπολίτης Γέρων Χαλκηδόνος
Ἀθανάσιος

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΣΤΗΝ ΑΠΩ ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΚΑ' ΑΙΩΝΑ*

Εὐχαριστῶ τὴν Ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἡμερίδος, διὰ τὴν εὐγενῆ τῆς πρόσκληση.

Ὡς γνωστὸν πολλὰ ἐγράφησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, διὰ τὴν κατάστασιν τῆς νεοελληνικῆς ἀγιογραφίας εἰδικῶς, καὶ τῆς νεοελληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης γενικότερον κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν κυρίως εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξωτερικόν, καὶ πλουσία εἶναι ἡ περὶ αὐτῶν βιβλιογραφία¹.

Ὅμως τὸ θέμα τῆς συγχρόνου ἀγιογραφίας εἰς τὴν Ἄπω Ἀνατολήν, ὡς καὶ ἀλλότριον διὰ τὰ καθ' ἡμᾶς, δὲν ἔχει εἰσέτι γίνεαι ἀντικείμενον συστηματικῆς ἐργασίας², πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ προσπαθῆσει νὰ διε-

* Εἰσήγησις εἰς τὴν Ἡμερίδα τῆς Ἐταιρείας Μελέτης τῆς Καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς στὴν Ἀθήνα, 7.5.2016.

1. Α. Παπᾶ, Ἡλιουπόλεως καὶ Θεῖρων (Χαλκηδόνος), Σκέψεις, πάνω στὴ νεοβυζαντινὴ ζωγραφικὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Εὐρώπης εἰδικότερα, *Κληρονομία* 19 (1991) 187-192. Τοῦ Αὐτοῦ, Ὁ σύγχρονος οἰκουμενικὸς χαρακτήρας τῆς εἰκόνης καὶ ὁ ρόλος τῆς νεοελληνικῆς εἰκονογραφίας μέσα σ' αὐτόν, *Ἡ Καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή* 3 (1996) 5-25. Τοῦ Αὐτοῦ, Εἰκονολογία τῶν Libri Carolini καὶ ἡ Νεοβυζαντινίζουσα καὶ Νεοπροτεσταντικὴ Εἰκονογραφία, *Κληρονομία* 30 (1998) 191-199. Τοῦ Αὐτοῦ, Σκαρίφημα γιὰ τὴν Ἀθωντικὴ ἀγιογραφία τοῦ Κ' αἰῶνα, *Ἐνθ' ἄνωτ.* 31 (1999) 271-282. Τοῦ Αὐτοῦ, Περὶ τὴν ἐκβιομηχανοποίηση τῆς Νεοελληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Τέχνης καὶ προσπάθειες θεραπείας τῆς (Ἐκπαίδευση - ἔλεγχος), *Ἐνθ' ἄνωτ.* 34 (2002) 205-219. Τοῦ Αὐτοῦ, Die griechische Ikonenmalerei heute, *Orthodoxes Forum* 19 (2005) 143-152. Ἐταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν, *Ζωγραφίζοντας τὸ Θεῖον. Τάσεις καὶ ἐπιδράσεις στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωγραφικὴ τῆς Κύπρου κατὰ τὸν 19ο καὶ 20ὸ αἰῶνα καὶ ὁ ρόλος τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους. Κατάλογος ἐκθεσης*. Μέγαρο Παλαιᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς, Λευκωσία 30 Ἰουνίου – 25 Ὀκτωβρίου 2014, Λευκωσία 2014.

2. -, *Syndesmos Contemporary Orthodox Iconography* 199. Α. Amaladass – G. Löwner, *Christian Themes in Indian Art*. -, *Chinois Artistes, La vie au Christ vue par des artistes chinois*, Ἰσταμπούλ 1954. Tao Fong Shan Christian Centre. ἐκδ. *The Gospel in Chinese Art*, Χόνγκ Κόνγκ ⁵1991. Α. Papas, (Χαλκηδόνος) *Moderne griechische Ikonen*,

ρευνήσει πως ή παροῦσα μελέτη.

Εὐθὺς βεβαίως ἐξ ἀρχῆς δέον νὰ τονισθεῖ, ὅτι τὸ ὑπῆρξαν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ γράφοντος ὕλικόν ἦτο πλούσιον, ἀλλὰ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία ἐτύγχανε οὐχὶ μεγάλη. Ἡ ἀγιογραφία δὲ αὕτη ἤρχισε νὰ ἐνισχύεται κυρίως καὶ ἀπὸ τὴν ἴδρουση ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῶν ἱεραποστολικῶν Ἱ. Μητροπόλεων Χόνγκ Κόνγκ, Κορέας καὶ Σιγκαπούρης. Ἐπίσης διὰ τὰς νέας αὐτὰς Ἱ. Μητροπόλεις τοῦ Θρόνου εἶναι βασικόν τὸ ὅτι ποιμένες τινες ἐξ' αὐτῶν, ὅπως ὁ ἅγιος Κορέας, ἔχουν εὐτυχῶς, καίτοι σπανίως, καὶ καλλιτεχνικὴν παιδείαν, οἱ δὲ ἀγιογράφοι τυγχάνουν ἰθαγενεῖς ὁμαίμονες, μοναχοὶ ἢ κληρικοί, ὡς οἱ π. Ἀθανάσιος Manalu καὶ Δανιήλ Bambang, λαϊκοί, ἄνδρες ἢ γυναῖκες, Ὁρθόδοξοι ἢ Ρωμαιοκαθολικοί, οἱ ὅποιοι ἐκτελοῦν ὀρθόδοξα ἀλλὰ καὶ ρωμαιοκαθολικὰ ἔργα, μὲ σπουδὲς ἢ ὄχι, πανεπιστημιακοὶ διδάσκαλοι, ποὺ ἐπισκέπτονται Σεμινάρια, Συνάξεις ἀγιογραφίας, διαλέξεις διὰ τοὺς κατηγουμένους καὶ τοὺς πιστοὺς, ἔχουν ἐργαστήρια ἀγιογραφίας καὶ διοργανῶνουν ἐκθέσεις αὐτῆς.

Ἦσαύτως δέον νὰ ὑπογραμμισθεῖ, ὅτι τὸ ὑπάρχον πλούσιον καὶ ποικίλον ὕλικόν, κυρίως φορητὰ εἰκόνες καὶ τοιχογραφίαι, ἀπὸ ἀπόψεως κυρίως ρυθμολογικῆς, δύναται νὰ διακριθεῖ εἰς τρεῖς κατηγορίας τ.ἔ.: 1- Ἔργα τελείως τοπικῆς καλλιτεχνικῆς χροιάς. 2- Ἔργα στηριζόμενα εἰς τὰ νεοβυζαντινὰ πρότυπα καὶ 3- Ἔργα πρωτοποριακά, καθ' ὅσον πηγάζουν μὲν ἐκ τῆς νεοβυζαντινῆς παραδόσεως, ὅμως ἐμφυτεύονται εἰς αὐτὰ καὶ αὐτόχθονα καλλιτεχνικὰ στοιχεῖα, πρᾶγμα ἰδιαιτέρως σημαντικόν, ὅπως εἰς τὴν σινοβυζαντινὴν τεχνοτροπίαν.

Οὕτω μεταξὺ τῶν καλλιτεχνῶν αὐτῶν θὰ ἠδύναντο νὰ ἀναφερθοῦν καὶ οἱ κατωτέρω: Dr. He Qi (Κίνα)³, Chou Yi Hung (Κίνα), Tse Chung Ng (Κίνα), Chui Miu (Κίνα), Chung Lap Kwan (Κίνα)⁴, Luke

Evangelische Theologie 67 (2007) 137-149. T. Sundermeier, *Christliche Kunst in Japan und Korea*, Φρανκφούρτη Μ. 2010. Ὁ γράφων εὐχαριστεῖ καὶ ἀπὸ τῆ θέση αὐτῆ τοὺς Μητροπολίτας Κορέας καὶ Χόνγκ Κόνγκ καθὼς καὶ τοὺς Ἀρχιμ. Σμ. Καραγιαννίδην καὶ Ἀρχιδ. Ἱ. Νικολαΐδην, διὰ τὴν βοήθειάν τους κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς παρούσης μελέτης.

3. He Qi, <http://www.omsc.org/art-at-omsc/he-qi/he-qi-bio.html>.

4. Tao Fong Shan Christian Centre. *ἐργ. μνημ.* 2, 6, 24, 26.

Hua Xiaoxian (Hsiao-hsien) (Κίνα), Πελαγία Yu (Ταϊβάν)⁵, Eriko-Irene Morichiko (Ίαπωνία), Jung Miko Yeon (Κορέα)⁶, Τατιάνα Σὸ Μικιόνγκ (Κορέα)⁷, Woonbo Kim Ki-chang (Κορέα)⁸, Larry Andales (Φιλιππίνες), π. Athanasius J. Manalu (†) (Ίνδονησία)⁹, Boris (Δανιήλ) Bambang Rahadi Setjawan (Ίνδονησία), Yin Pieu (Seraphim) Lim (Σιγκαπούρη)¹⁰, Hanna Varghese (Μαλαισία)¹¹, Natalya Zharsky (Η.Π.Α.)¹², κ.ἄ. Καθ' ἃς δὲ ὁ γράφων ἔχει ἐκ τοῦ π. Ἰωάννου (Fusao) Ναγκάγια πληροφορίας, εἰς τὴν Ἰαπωνίαν ὑπάρχουν μόνον ἐρασιτέχναι ἀγιογράφοι μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ δύο γυναῖκες.

Καὶ ἐδῶ βεβαίως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διὰ λόγους πνευματικοῦ ὑποβάθρου, δέον νὰ ἀναλυθεῖ τις εἰς τὸν Χριστιανισμὸν τῆς Κίνας, καθ' ὅτι οὗτος τυγχάνει ἰδιαιτέρας σημασίας καὶ δῆ:

Τὸ 1837 ὁ Χόνγκ Χσιουτσουὰν εἶδε ἓνα περίεργο ὄνειρο, ποὺ πίστευε ὅτι ἦταν ὁ Χριστός. Αὐτὸς ἦτο τὸ τέταρτο παιδὶ μιᾶς φτωγῆς οἰκογενείας καὶ κήρυξε τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς δυναστείας τῶν Τσινγκ ποὺ κυβερνοῦσε τότε, στὸ ὄνομα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τοῦτο σηματοδοτεῖ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ αἱματηρότερου ἐμφυλίου πολέμου, ποὺ στοίχισε πάνω ἀπὸ 20 ἑκατομμύρια νεκρούς, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦταν ἄμαχοι.

Ἡ οἰκογένειά του προερχόταν ἀπὸ τοὺς Χάκα, μειονότητα τῆς φυλῆς τῶν Χάν, καὶ στερήθηκε τὰ πάντα γιὰ νὰ σπουδάσει ὁ Χόνγκ. Δυστυχῶς ὁμως ἀπέτυχε τέσσερις φορὲς στὶς ἐξετάσεις γιὰ τὴν ἐπιλογὴ τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματούχων. Ἡ τελευταία ἦταν ὅταν δούλευε

5. T. Barker, *Τὰ θεμέλια τῆς Ὀρθοδοξίας στὴν Ταϊβάν καὶ στὴν Κίνα* (Ἱεραποστολικὸς Σύνδεσμος Ἁγ. Κοσμάς ὁ Αἰτωλός), https://ierapostoli.wordpress.com/2015/07/20/orthodoxy_taiwan_china2015/.

6. St. Pauls, ἐκδ., *Novena Prayer in devoting ourselves Mary*, Seoul Korea 2009, 5. Jung Mi Yeon, *Griechische Klöster. Bilder aus einem Reise-Tagebuch* (2011;).

7. Σ. Π., Μία ἐκκολαπτόμενη ἀγιογράφος, *Πάντα τὰ Ἔθνη* ἀρ. 44, 11 (1992) 116-117.

8. Woonbo Kim Ki-chang, www.pinterest.com/skangs/korean-jesus/.

9. Ἀθανάσιος Manalu, <http://www.omhksea.org/tag/fr-athanasios-manalu/>.

10. Yin Pieu (Seraphim) Lim, <http://www.geocities.ws/orthodoxchurchsg/icons.html>.

11. Hanna Varghese, www.omsc.org/art-at-omsc/hanna/hanna-portfolio.html.

12. Nataliya Zharsky, <https://www.facebook.com/Orthodox-Icons-Nataliya-Zharsky-100918546653619/timeline/>.

ὡς δάσκαλος σ' ἓνα μικρὸ χωριό. Ἐκεῖ εἶχε δεῖ σὲ ὄνειρο τῆ μορφῆ ἑνὸς σεβασμίου ἄνδρα μὲ γενειάδα καὶ χρυσὰ μαλλιά, ποῦ τοῦ ἔδωσε ἓνα σπαθί γιὰ νὰ ἐξολοθρεύσει τὰ «κακὰ πνεύματα». Τὸ 1843 διάβασε ἓνα βιβλίο μὲ περικοπὲς ἀπὸ τῆ Βίβλο, ποῦ κάποιος Κινέζος ἱεραπόστολος τοῦ εἶχε δώσει καὶ ξαφνικὰ ἄλλαξε μέσα του ὁ ρυθμὸς τοῦ κόσμου καὶ θυμήθηκε τὸ ὄνειρο.

Μὲ προφητικὸ πάθος ἄρχισε νὰ κηρύσσει τὸ Χριστιανισμό, παρουσιαζόταν ὡς ἀδελφὸς τοῦ Χριστοῦ προσηλυτίζοντας ἑκατοντάδες χιλιάδες καὶ σὲ ἐλάχιστο χρόνο συγκέντρωσε γύρω του μία στρατιὰ ἀπὸ ἀφοσιωμένους ζηλωτές, καὶ κήρυξε τὸν πόλεμο κατὰ τῶν Τσίγγκ, ποῦ ἔμεινε στὴν ἱστορία ὡς ἐξέγερση τῆς Ταϊπίνγκ (μεγάλης εἰρήνης).

Τὴν ἐπομένη χρονιὰ ἀνήγγειλε τὴν ἴδρυση τῆς «Οὐράνιας αὐτοκρατορίας τῆς μεγάλης εἰρήνης» μὲ αὐτοκράτορα τὸν ἑαυτό του καὶ στρατὸ πέραν τοῦ ἑνὸς ἑκατομμυρίου ἀπὸ ἄνδρες καὶ γυναῖκες.

Εἰσήγαγε πρωτοποριακὲς μεταρρυθμίσεις: τὴν ἀναδιανομὴ τῆς γῆς, καθιέρωσε τὴν ἰσότητά τῶν φύλων, κατήγγειλε τὴν πολυγαμία καὶ τὸ ἔθιμο αἰῶνων νὰ φοροῦν τὰ κορίτσια σιδερένια παπούτσια γιὰ νὰ μὴν μεγαλώσουν τὰ πέλματά τους! Στὸν πόλεμό του κατὰ τῆς Κίνας τὸν βοήθησαν οἱ Βρεττανοί. Ὅταν ἔπεσε ἡ πρωτεύουσά του τὸ 1864 οἱ νικητὲς ἐσφαγίασαν 100.000 κατοίκους τῆς πόλης. Πέθανε τὸ 1914 ἀπὸ ἄγνωστη αἰτία.

Ὁ Μάο Τσὲ Τσὺνγκ θαύμαζε τὴν ἐξέγερση ὡς ἡρωϊκὴ προσπάθεια τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ φεουδαλισμοῦ. Ὁ Marx στὴν ἀνάλυσή του ἔγραφε, ὅτι ἡ ἐξέγερση ὀφειλόταν σὲ ἐξωτερικοὺς παράγοντας. Ἄγνοοῦσε ὅτι, στὸν Χριστιανισμό οἱ ἐξεγερμένοι εὑρίσκαν τὸ ἀντίδοτο ἀπὸ τὴν καταπίεση τοῦ Βουδισμού καὶ τοῦ Ταοϊσμοῦ, ποῦ τὸν οἱ θρησκείες τῶν φεουδαρχῶν. Κατὰ τὸν ἑθνικὸ ἥρωα Χὸνγκ ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἦταν μόνον θρησκεία τῶν ἴσων ἀλλὰ καὶ πολυεθνικὴ. Γι' αὐτὸ τὸν ἀντιμετωπίζουν σήμερα ἐχθρικὰ οἱ ἐθνικιστικὲς χῶρες.

Ἀπὸ τὸ 1980 κ.έ. στὴν Κίνα οἱ κάτοικοι εἶναι ἐλεύθεροι νὰ ἀσκοῦν τὰ θρησκευτικὰ τους καθήκοντα ἀλλὰ μόνον σὲ καθορισμένους χώρους λατρείας, ποῦ θὰ πρέπει νὰ ἐλέγχονται ἀπὸ τὸ κράτος. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ποῦ ἐδῶ βρίσκονται δύο ἀπὸ τὶς ἐντυπωσιακότερες Προτεστάντικες Ἐκκλησίες μὲ 5.000 πιστῶν χωρητικότητα ἢ δευτέρη,

όπου πιθανώς τις Κυριακές έκκλησιάζονται και Ικανοί Κινέζοι. Ο Πάπας πρόσφατα δήλωσε ότι θα μπορούσε να διορίσει και επισκόπους, πράγμα για το οποίο οι Κινέζοι του Κόμματος είναι επιφυλακτικοί. Τυγχάνει δὲ γνωστό, ὅτι ἐπὶ τοῦ Τσάρου οἱ Κινέζοι κατέστρεψαν περὶ τὶς σαράντα ὀρθόδοξες ἐκκλησίες, λόγω τῆς Ρωσικῆς Ἱεραποστολῆς.

Ἐπίσης μεγάλη ἄνοδος τοῦ Χριστιανισμοῦ παρατηρεῖται καὶ στὴν Ταϊβάν, τῆς ὁποίας τέσσερις Πρόεδροι ἦσαν Χριστιανοί.

Τὸ 2014 τὸ καθεστὼς ἀνήγγειλε τὴν λεγομένη «κινεζοποίηση τοῦ Χριστιανισμοῦ», δηλαδή τὴν προσαρμογὴ του στὸν ἐθνικὸ χαρακτήρα τῆς χώρας καὶ ἐνσωμάτωσης στὴν κινεζικὴ κουλτούρα.

Στὸ παρελθὸν οἱ χριστιανικὲς ἱεραποστολὲς ἀντιμετωπίστησαν θετικὰ γιὰ τὸ κοινωνικὸ τους ἔργο. Ἀλλὰ καὶ ἐχθρικά, λόγω τῆς ὑποστήριξῆς τους στὶς δυνάμεις τῆς ἀποικιοκρατίας ἢ λόγω τῆς ἀντίδρασης τῶν κύριων θρησκευτικῶν δογμάτων, δηλαδή τοῦ Βουδισμού καὶ τοῦ Ταοϊσμοῦ. Σήμερα ὁ Προτεσταντισμὸς ἀναπτύσσεται ταχύτερα, προφανῶς ἐπειδὴ συνδέεται μὲ τὶς Η.Π.Α. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ κυβέρνηση διορίζει τοὺς καθολικοὺς ἐπισκόπους, πολλοὺς τῶν ὁποίων ἐγκρίνει καὶ τὸ Βατικανό, ἐνῶ οἱ Ὀρθόδοξοι εἶναι ἐλάχιστοι¹³.

Ἐὰν τώρα στραφῶμεν εἰς τὰς τοπικὰς Ἱ. Μητροπόλεις, θὰ εἶδωμεν ὅτι ἡ Μητρόπολις Χόνγκ Κόνγκ ἰδρύθη τὸ 1996 δι' ἀποσπάσεως ἐκ τῆς τότε Μητροπόλεως Νέας Ζηλανδίας. Περιλαμβάνει δὲ τὸ Χόνγκ Κόνγκ, τὴν Λαϊκὴ Δημοκρατία τῆς Κίνας, τὸ Μακάο, τὴν Ταϊβάν, τὰς Φιλιππίνας, τὴν Καμπότζη, τὸ Λάος, τὴν Ταϊλάνδη, τὴν Μιανμάρ καὶ τὴν Μογγολίαν.

Ἐντὸς τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου αὐτῆς διοργανῶνται Σεμινάρια διὰ κληρικοῦς, Ἀγιογραφικὰς καὶ Κατηχητικὰς Συνάξεις, ἐκθέσεις

13. (Α. Βιστωνίτη), Ὁ Χριστὸς στὴν Κίνα. *Τὸ Βῆμα τῆς Κυριακῆς*, *Βῆμα Magazino* 28, 12 (2014) 50-55. Y. Liao, *Gott ist rot. Geschichten aus dem Untergrund – Verfolgte Christen in China*, Φρανκφούρτη Μ. 2014. –Ταϊβάν– Στὰ σύνορα τῆς Κίνας. Οἱ νεομάρτυροι τῆς Κίνας, Ὀδοιπορικὸ τεύχ. 52 (2015) 9-10. Ἀμβροσίου Κορέας, Ὁ Χριστιανισμὸς στὴν Ἄπω Ἀνατολή, *Ἐνθ. ἀνωτ.* 13. Ἱ. Μούρτου, Ἀρχιμ., Ἡ στροφὴ τῶν Κινέζων πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ὁ φόβος στὴν Κινεζικὴ Κοινωνία, *Ἐνθ. ἀνωτ.* ἀρ. 53 (2015) 8-12. P. L. Wickeri (ἐκδ.), *Unfinished History. Christianity and the Cold War in East Africa*, Λευψία 2015.

ὀρθοδόξου χριστιανικοῦ βιβλίου καὶ βυζαντινῆς ἀγιογραφίας, καὶ ἐκδίδεται τὸ τριμηνιαῖον περιοδικὸν *The Censer*¹⁴. Εἰς τὴν ἐνδοχώραν τῆς Κίνας ὑπάρχει Ρωμαιοκαθολικὸς ζωγράφος ἐκτελῶν καὶ εἰκόνας, πιθανὸν δὲ καὶ ἄλλοι, ὅπερ σημαντικόν.

Ἡ Ἱ. Μητρόπολις Κορέας ἰδρύθη διὰ πράξεως τῆς Ἀγ. καὶ Ἱ. Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸ 2004 ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς μέχρι τότε «Ἐξαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν Κορέᾳ» ποὺ ὑπήγετο εἰς τὴν Ἱ. Μητρόπολιν Νέας Ζηλανδίας. Τὸ 1995 ἀνεγνωρίσθη ἐπίσημως ὑπὸ τῶν Κορεατικῶν Ἀρχῶν ὡς νομικὸν πρόσωπον, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἴδρυμα Συντηρήσεως καὶ Διαφυλάξεως τῆς Περιουσίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν Κορέᾳ», εἰς τὸ ὅποιον μετεβιβάσθη ὁλόκληρος ἡ ἀκίνητη περιουσία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὴν Κορέαν, Νότιον καὶ Βόρειον, καὶ τὴν Ἰαπωνίαν.

Ὁ Μητροπολίτης Κορέας Ἀμβρόσιος κατὰ τὰ ἔτη 1993-1996 μὲ ὑποτροφίαν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Princeton (PTS) παρηκολούθησε μεταπτυχιακὰς σπουδὰς εἰς τὴν ἐν λόγῳ Σχολῆν καὶ τὸ Princeton University καὶ ἔλαβε τὸ δίπλωμα Th. M. (Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ Ἱστορίας τῆς Τέχνης).

Εἰς τὴν Ἱ. Μητρόπολιν Κορέας ὑπάρχει ἐργαστήριον Βυζαντινῶν Εἰκόνων μὲ ὑπεύθυνο τὴν ἀγιογράφο Τατιάνα Σό, πτυχιούχον Ἀνωτάτων Σχολῶν Καλῶν Τεχνῶν Ἀθηνῶν καὶ Σεούλ, καὶ Ἐργαστήριον Ἐκκλησιαστικῆς Ξυλογλυπτικῆς ὑπὸ τὸν Βασίλειον Γιούν, πτυχιούχον Ἀνωτάτης Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν Σεούλ. Τὸν Καθηδρικὸν Ναὸν τοῦ Ἀγ. Νικολάου Σεούλ ἐπισκέπτονται κατ' ἔτος πολλοὶ φοιτηταί, πρὸς τοὺς ὁποίους δίδονται διαλέξεις μὲ θέματα ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Τέχνην κλπ.¹⁵

Ἡ Ἱ. Μητρόπολις Σιγκαπούρης ἰδρύθη διὰ πράξεως τῆς Ἀγ. καὶ Ἱ. Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸ 2008 δι' ἀποσπάσεως ἐκ τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Χόνγκ Κόνγκ. Περιλαμβάνει τὴν Σιγκαπούρην, τὴν Ἰνδονησίαν, τὴν Μαλαισίαν, τὸ Μπρουνεϊ, τὸ Ἀνατολικὸ Τι-

14. Ἴδρυμα Ὑποστηρίξεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἔκδ., *Ἐπετηρὶς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἔτους 2015*, Θεσσαλονίκη 2015, 971-973.

15. *Ἐνθ. ἀνωτ.* 984-988. E-mail τοῦ Χόνγκ Κόνγκ Νεκταρίου πρὸς τὸν γράφοντα ἀπὸ τῆς 8-6-2008.

μόρ, τὰς Μαλδίβας, τὸ Μπαγκλαντές, τὸ Νεπάλ, τὸ Πακιστάν, τὴν Σρι Λάνκα καὶ τὸ Ἀφγανιστάν.

Εἰς τὸ ἱεραποστολικὸ ἔργο τῆς Ἰ. Μητροπόλεως ἀναφέρεται ὅτι πραγματοποιοῦνται Σεμινάρια διὰ τὴν ἐπιμόρφωσιν τῶν κληρικῶν καὶ Ἀγιογραφικῆς καὶ Κατηχητικῆς Συνάξεις διὰ τοὺς πιστοὺς καὶ τοὺς κατηχουμένους¹⁶.

Ἐὰν τώρα θελήσουμε νὰ κάνουμε ὠρισμένες παρατηρήσεις εἰκονογραφικοῦ καὶ ρυθμολογικοῦ χαρακτῆρος γενικῶς πάνω στὴν ἀγιογραφία τῶν χωρῶν αὐτῶν τῆς Ἰ. Ἀπ. Ἀνατολῆς, αἱ ὁποῖαι διαθέτουν ἕν πλουσιώτατον, ποικίλον καὶ τελείως διαφορετικὸν ἐκ τοῦ δυτικοῦ ρεπερτόριον τέχνης καὶ πολιτισμοῦ παγκοσμίου ἐμβελείας καὶ ἀξίας, αὐτὸ τοῦτο γοητευτικὸν καὶ ἐξωτικόν, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν 19^ο αἰῶνα, ἐπέδρασεν καρποφόρως καὶ ἐπὶ τῆς δυτικῆς τέχνης, καθὼς καὶ ἐπὶ ὠρισμένων καλλιτεχνῶν ἐξ αὐτῆς ὅπως τοὺς E. Manet, C. Monet, V. Van Gogh, P. Gauguin, E. Orlik κ.ἄ.¹⁷, θὰ ἠδύναντο νὰ σημειωθοῦν τὰ ἀκόλουθα:

1- Ὅτι αὐτὴ χρησιμοποιοῦσα τὴν χριστιανικὴν καὶ νεο-βυζαντινὴν εἰκονογραφίαν συχνάκις, ἐντὸς ἐννοεῖται τῶν παισίων τῶν κατὰ τὸν τύπον παραδόσεων, παρουσιάζει ἐκτὸς τῶν αὐστηρῶν σχεδιαστικῶς συνθέσεων (Εἰκ. 1) καὶ ἐλευθεριάζουσας τοιαύτας (Εἰκ. 2), τὸσον γραμ-

Εἰκ. 1: Ἡ προσκύνησις τῶν Μάγων, τοῦ He Qi. Μελάνη καὶ gouache σὲ ριζόχαρτο.

Εἰκ. 2: Ἡ φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ ἰδίου.

16. Ἔνθ. ἀνωτ. 989-994.

17. —, *Emil Orlik in Japan. Wie ein Traum*, Katalog Ἀμβούργο 2012. I. Gregory, ἐκδ., *Der Japonismus und die Geburt der Moderne*, Λειψία 2014. G. P. Weisberg κ.ἄ., ἐκδ., *Maler des Lichts: Nordische Kunst und japanische Kunst. Japonomania im Norden Europas 1875-1918*, Βερολίνο 2016.

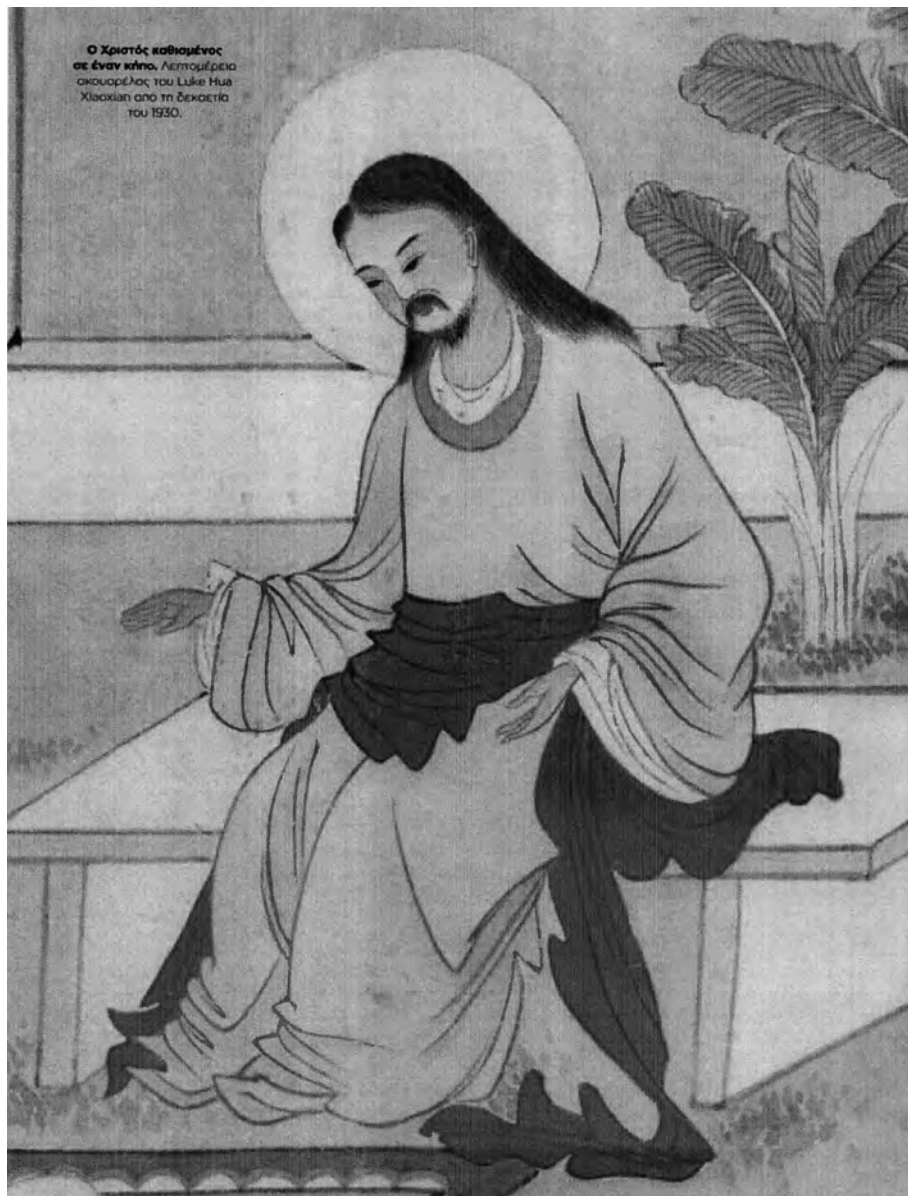

Εικ. 3: Ἡ συνάντησις τοῦ ΙΣ ΧΣ μετὰ τοῦ Πέτρου. Ἀντίγραφο ἀπὸ πορσελάνη Peter's confession. Tao Fong Schan Christian Centre. Τὸ ἀντίγραφο εὑρίσκεται στὸν καθεδρικό Ἱ. Ναὸ τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ στὸ Χὸνγκ Κόνγκ. Ἔργον Ρωμαιοκαθολικοῦ.

Εικ. 4: Τὸ Ἄσμα Ἀσμάτων, τοῦ He Qi.

μικῶς, ὅσον καὶ χρωματικῶς μὲ μίαν ἐνίοτε θολοειδῆ ἀτμόσφαιραν εἰς κινεζικὰ κυρίως ἔργα (Εἰκ. 3), χωρὶς νὰ ἐλλείπουν καὶ τὰ αὐστηρῶς γεωμετρικὰ καὶ «κυβιστικά» τοιαῦτα, μετὰ σκιῶν καὶ λίαν ἔντονον, ἀντιθετικὴν καὶ παραθετικὴν χρωματολογίαν, ἣ ὁποία προσδίδει εἰς αὐτὰς μίαν ἰδιάζουσαν γοητείαν (Εἰκ. 4). Ποικίλη εἶναι καὶ ἡ τεχνικὴ των: Μελάνη, gouache, ἀκουαρέλα, μεταξογραφία, πορσελάνη καὶ τεχνικὲς τῆς τοιχογραφίας.

Είχ. 5: Ὁ ΙΣ ΧΣ καθήμενος εἰς κήπον, τοῦ L. H. Xiaoxian.
Ἄκουαρέλα. Περί τὸ 1930.

Είχ. 6: Ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ, Πορσελάνη.

Είχ. 7: Ἡ εἰς Αἴγυπτον φυγή. Πορσελάνη.

Εικ. 8: Ὁ σπορέας. Πορσελάνη.

Εικ. 9: Ἡ συνάντησις τοῦ ἸΣ ΧΣ μετὰ τοῦ Πέτρου. Πορσελάνη.

Άποψη τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καί τοῦ τροῦλλου.

Τό βόρειο τμήμα τοῦ ναοῦ μέ τήν εἰκόνα τῆς εἰς Ἄδου καθόδου τοῦ Χριστοῦ.

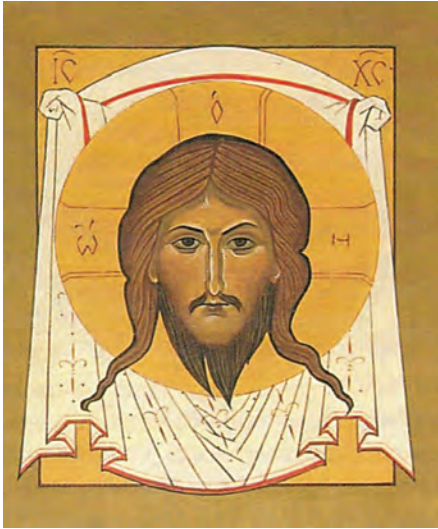

Ἄγιογραφία μέ θαύματα τοῦ Χριστοῦ:
Ἡ ἀνάστασις τῆς κόρης τοῦ Ἰαίρου καί
ὁ πολλαπλασιασμός τῶν ἄρτων καί τῶν ἰχθύων.

Τό δυτικό τμήμα καί ἡ εἴσοδος τοῦ ναοῦ μέ τήν εἰκόνα τοῦ Κυρίου νά δῖναι σιτούς μαθητές του τήν ἐντολή «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη».

Εἰκ. 10: Παραστάσεις εἰκονογραφικῶν κύκλων τοῦ Ἱ. Ναοῦ Ἁγ. Διονυσίου
στό Οὐλσάν Κορέας, τοῦ Σ. Γιαννοῦδη (2007;).

Εικ. 11: Τὸ Ἅγιον Μανδῆλιον,
τῆς Τ. Σό.

Εικ. 12: Ἡ ΜΡ ΘΥ Φοβερά
Προστασία, τῆς ἰδίας.

Εικ. 13: Ὁ Μεγάλης Βουλῆς Ἄγγελος, τῆς Ν. Zharsky.

Είκ. 14: Ἡ Θεοτόκος μετὰ τοῦ ἸΣ ΧΣ καὶ οὐρανίων δυνάμεων, τῆς ἰδίας.

Είκ. 15: Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, τῆς ἰδίας.

Είκ. 16: Ὁ ἸΣ ΧΣ Παντοκράτωρ, τοῦ Y. P. Lim (Seraphim).

2- Ἐὰν δὲ ἀκολούθως προσπαθήσωμεν νὰ τοποθετήσωμεν ἐπιμέρους καλλιτέχναις τῶν χωρῶν αὐτῶν εἰς τὰ πρότερον ἀναφερθέντα περὶ ρυθμολογικῶν ὁμάδων, δυνατὸν νὰ ἔχωμεν τὰ ἑξῆς:

1- Κινέζοι: Ἐνταῦθα ἡμπορεῖ νὰ μνημονευθεῖ ὁ ἀριστοτέχνης L. Hua Xiaoxian (Hsiao-hsien) ἀπὸ τὴν δεκαετία τοῦ 1930. Τὸ ἔργον του ρυθμολογικῶς ἐκπροσωπεῖ ὡς ἄριστα τὴν ἀτόφιαν ἀλλὰ καὶ τυπικὴν κινεζικὴν μικρογραφίαν καὶ τέχνην εἰς τὸ σχέδιον, τὴν φωτοσκίασιν κλπ. Χρησιμοποιεῖ δὲ εἰς τὴν θεματολογία του χριστιανικὰς εἰκονογραφικὰς παραστάσεις μὲ ἰδικὴν του ὅμως καὶ πρωτότυπον συνθετικὴν μαεστρίαν (Εἰκ. 5). Ἐδῶ μποροῦν νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ Chou Yi Hung, Tse Chung Ng, Chui Miu καὶ Chung Lap Kwan ζωγράφοι πορσελανῶν τοῦ Tao Fong Porcelain

Είχ. 17: 'Ο Βασιλεὺς τῶν Δυνάμεων, τοῦ Α. Manalu. Ἰνδονησία 2001.

Workshop ἐν Χόνγκ Κόνγκ, τῶν ὁποίων ἡ κινεζικὴ τεχνοτροπία ὁμοιάζει μεταξὺ των (Εἰκ. 6, 7, 8, 9).

2- Βυζαντινίζοντες: Ἐδῶ δέον νὰ ἀναφερθεῖ ἡ ἐργασία τοῦ Σ. Γιαννουῦδη¹⁸ καὶ τῶν μαθητῶν του, ἡ ὁποία βασιίζεται εἰς τὴν τυπικὴν νεοβυζαντινὴν εἰκονογραφικὴν καὶ εἰκονολογικὴν ματιέραν (Εἰκ. 10). Ἐπίσης τὸ ἔργον τῆς Τ. Σὸ διαπνέεται ἀπὸ τὴν ἰδίαν τεχνοτροπίαν μὲ ἐπιδράσεις ὅμως καὶ ἐκ τῆς ρωσοβυζαντινιζούσης τοιαύτης. Ὁρισμένα δὲ ἔργα αὐτῆς διακρίνονται ἀπὸ μίαν ἀπλότητα (Εἰκ. 11) καὶ ἀντιθετικὴν φωτεινότητα (Εἰκ. 12), αἱ ὁποῖαι συγκινοῦν ἰδιαιτέρως. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ν. Zharsky ἔχουσα πλουσιώτατον ἔργον, στηρίζεται ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς εἰκονογραφίας, παρουσιάζουσα ἐντόνους ρωσοβυζαντινὰς καὶ δυτικὰς ἐπιδράσεις, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἔργων τῆς. Ἔχει πολλάς πρωτοτύπους συνθέσεις τὰς ὁποίας διακρίνει μεγάλη φινέτσα εἰς τὸ σχέδιον, ἡ τεχνικὴ τῆς εἶναι λίαν ἐπιμελημένη καὶ τὰ χρώματα πλούσια καὶ ἔντονα (Εἰκ. 13, 14, 15).

Ἐδῶ ἐπίσης δυνατὸν νὰ ἀνήκει καὶ ὁ Yin Pieu Lim (Seraphim), διακρινόμενος διὰ τὴν αὐστηρότητα –ἐνθυμίζουσαν πῶς τοὺς Καρτωναίους– ἀλλὰ καὶ ἀπλότητα τῶν μορφῶν του, τὸ ἔντονον τῶν χρωμάτων καὶ τὸν ἐπιμελημένον γραμμικὸν σχεδιασμὸν μὲ ἐμφανῆ ρωσοβυζαντινὴν ἐπίδρασιν (Εἰκ. 16).

Ὁ Α. Manalu πάλιν ἐκτελεῖ ἔργα μὲ μίαν λίαν ἐνδιαφέρουσαν εἰκονογραφικὴν πρωτοτυπίαν (Εἰκ. 17), ἐνῶ τέλος ὁ L. Andales φαίνεται νὰ χρησιμοποιοῖ μᾶλλον τὴν δυτικίζουσαν τεχνοτροπίαν (Εἰκ. 18).

3- Σινοβυζαντινίζοντες: Οὗτοι θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἐπιχειροῦντες τὴν «κινεζοποίησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ» εἰς τὸν τομέα τῆς ἀγιογραφίας. Καὶ ἐδῶ δέον νὰ μνημονευθοῦν ὁ Κινέζος W. Kim Ki-chang ὁ ὁποῖος δανείζεται ποικίλα εἰκονογραφικὰ θέματα ἐκ τῆς χριστιανικῆς καὶ βυζαντινῆς εἰκονογραφίας, τὰ ὁποῖα καὶ «κινεζοποιεῖ» συνθετικῶς, χρωματικῶς καὶ ρυθμολογικῶς κατὰ τρόπον ἀριστοτεχνικόν. Αἱ συνθέσεις του εἶναι πρωτότυποι, αἱ μορφαὶ λίαν λεπταὶ μὲ ἀνάλαφρον σχέδιον καὶ πλούσια χρώματα λίαν ἀπαλὰ καὶ συχνάκις ἄνευ σκιῶν, κυριαρχεῖ δὲ ἡ τεχνικὴ τῆς κινεζικῆς μι-

18. -, Ἱερὰ Μητρόπολις Κορέας. Ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς ἀγιογραφίσεως τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Διονυσίου στὸ Οὐλσάν, Ὁδοιπορικὸ τεύχ. 21 (2007) 12.

Εικ. 18: Ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ, τοῦ L. Andales.

Εικ. 19: Ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ, τοῦ W. K. Ki-chang.
Μεταξογραφία (1952-53). Κορέα.

Εἰκ. 20: Ὁ πρῶτος
βαλέτω τὸν λίθον ἐπ'
αὐτήν (Ἰω. 8, 7),
τοῦ ἰδίου.

Εἰκ. 21: Ἡ συνάντησις
τοῦ ἸΣ ΧΣ μετὰ τοῦ
Πέτρου, τοῦ ἰδίου.

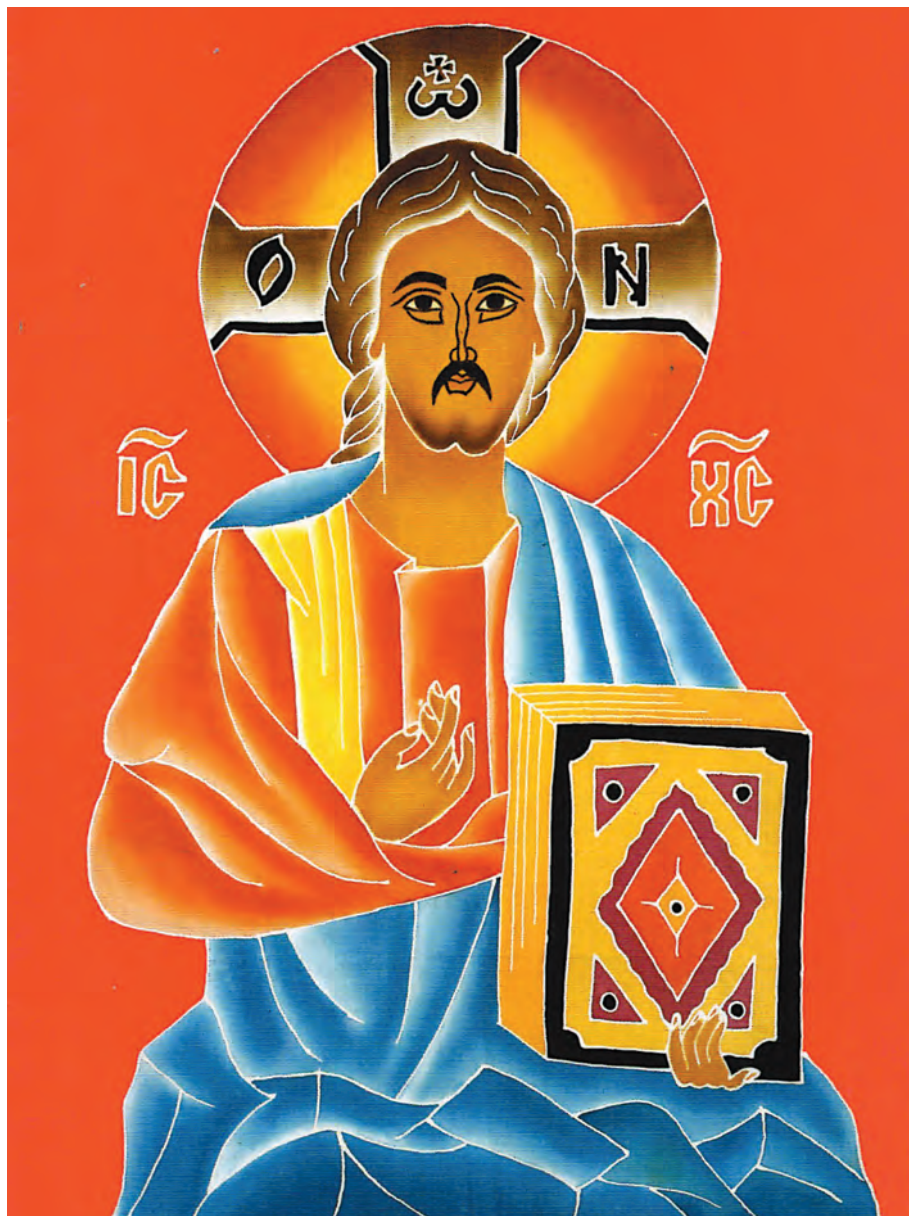
κρογραφίας (Εἰκ. 19-21). Ὁ Δ. Bambang (Εἰκ. 22), ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ μίαν ὄλως ἰδιάζουσαν περίπτωσιν μὲ τὰ λεπτὰ καὶ λευκὰ περιγράμματα τῶν μορφῶν του, τὴν γλυκύτητα τῶν χρωμάτων καὶ τὴν ιδιότυπον φωτοσκίασιν των ἐντὸς μιᾶς λίαν ἀπλῆς παραστάσεως, τὰ ὁποῖα προσδίδουν εἰς τὰ ἔργα του μίαν ἰδιαιτέραν φωτεινότητα, ἢ ὁποῖα τὰ καθιστᾷ ἀνάλαφρα καὶ χαρὰν ἐμποιοῦντα (Εἰκ. 23).

Μεταξὺ τῶν καλλιτεχνῶν τῆς τεχνοτροπίας αὐτῆς ἰδιαιτέρως διακρίνονται ὁ διαπρεπῆς Κινέζος He Qi, καθηγητῆς τῆς Χριστιανικῆς Τέχνης εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Nanging, ὁ ὁποῖος δίδει καὶ διαλέξεις περὶ ἀγιογραφίας εἰς τὰς Η.Π.Α. Ἔχει φιλοτεχνήσει μέγαν ἀριθμὸν ἔργων θρησκευτικῆς κυρίως τέχνης, τὰ ὁποῖα συνθετικῶς βασίζονται καὶ ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς εἰκονογραφίας, ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ πρωτότυπα τοιαῦτα, συνθετικῶς καὶ χρωματικῶς. Τὰ περιγράμματα τῶν μορφῶν του ποικίλλουν καὶ ἄλλοτε εἶναι χονδρὰ καὶ πλα-

δαρά (Εἰκ. 2), ἐνῶ ἄλλοτε λίαν λεπτὰ γεωμετρικίζοντα καὶ οἰωνεὶ lapidar (Εἰκ. 1, 4). Τὰ χρώματά του πλούσια, λίαν ἔντονα καὶ ἀντιθετικά. Κατὰ ταῦτα ἡ τεχνοτροπία του εἶναι ἐξπρεσιονιστικὴ καὶ λαϊκίζουσα, μὲ μίαν συχνάκις ἐκφοβιστικὴν χροιάν, ἐνθυμίζουσα πῶς τοὺς Μ. Chagall, H. Matisse καὶ τὴν ἀφρικανικὴν τέχνην.

Τὸ ἔργον ἐν συνεχείᾳ τῆς J. M. Yeon εἶναι τελειῶς διαφορετικόν, διακρινόμενον διὰ τὴν ἀπλότητα καὶ ἔλλειψιν λεπτομερειῶν, τὰς πρωτοτύπους συνθέσεις, τὴν ρευστότητα εἰς τὸ σχέδιον καὶ τὰ ποικίλα χρώματα, τὰ ὁποῖα ἐνίοτε εἶναι ἔντονα, ἐνῶ ἄλλοτε ἀσκητικά (Εἰκ. 24-26).

Ὡσαύτως ὄλως ἰδιόμορφον εἶναι τὸ πλούσιον ἔργον τῆς Μαλαισιανῆς Hanna Varghese, ἢ ὁποῖα δανείζεται τὰ θέματα αὐτῆς ἐκ τῆς χριστιανικῆς εἰκονογραφίας, ὅμως ἔχει τὴν δύναμιν νὰ μεταπλάθει

Είχ. 22: 'Ο ΙΣ ΧΣ, τοῦ Δ. Bambang. Χόνγκ Κόνγκ.

Εικ. 23: Ὁ Ἐπιτάφιος, τοῦ ἰδίου.

αὐτὰ συνθετικῶς, χρωματικῶς καὶ τεχνοτροπικῶς. Αἱ συνθέσεις αὐτῆς εἶναι τελειῶς πρωτότυποι καὶ μεγάλης εὐρηματικότητος, μὲ φυσικὰς καὶ ἄλλας ἐπιδράσεις τῆς πατρίδος τῆς, παραστατικαί, ἀλλὰ καὶ πῶς ἀφηρημέναι, πολυπρόσωποι ἢ οὐ. Αἱ μορφαὶ τῆς εἶναι ἀπλαῖ, ἄνευ λεπτομερειῶν, γραμμικαί, ἄνευ σκιῶν καὶ πολύχρωμοι, ὁμοιάζουσαι ἐνίοτε πρὸς τὰ vitraux, ὅπως καὶ τὸ περιβάλλον τους. Ἡ τεχνοτροπία τῆς εἶναι ἐξπρεσσιονιστικὴ μὲ ἔντονο λαϊκὸ χαρακτήρα καὶ ἐνθυμίζει οὐχὶ σπανίως τὸν P. Gauguin (Εἰκ. 27-32).

Ἐδῶ τέλος δέον νὰ ἀναφερθοῦν καὶ τινες ἐξ Ἑλλάδος καλλιτέχνην ὡς ὁ ἀξιόλογος Ἰ. Χ. Βράνος (Εἰκ. 33) καὶ ἡ Μ. Σιδέρη (Εἰκ. 34), οἱ ὅποιοι προσπαθοῦν νὰ συνδυάσουν σὲ μερικὰ ἔργα τους τὰς δύο παραδόσεις, τὴν βυζαντινὴν καὶ τὴν κινεζικὴν.

Συμπερασματικῶς θὰ ἠδύνατο λοιπὸν νὰ λεχθεῖ, ὅτι οἱ ἁγιογράφοι τῶν χωρῶν αὐτῶν τῆς Ἄνω Ἀνατολῆς στηρίζονται μὲν γενικῶς ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς εἰκονογραφίας, εἰκονολογίας καὶ τεχνοτροπίας, ἐγκεντρι-

Εικ. 24: Ἡ Θεοτόκος Assunta,
τῆς J. M. Yeon.

Εικ. 25: Μοναχὴ εἰς κήπον,
τῆς ἰδίας.

Εικ. 26: Μετάνοια, τῆς ἰδίας.
Ἰκουαρέλα.

Εικ. 27: Ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ,
τῆς H. Varghese.

Εικ. 28: Ὁ Ἐσταυρωμένος, τῆς ἰδίας.

Εικ. 29: Ἡ Ἀνάληψις, τῆς ἰδίας.

Εικ. 30: Ὁ Κύριός μου καὶ Θεός μου, τῆς ἰδίας.

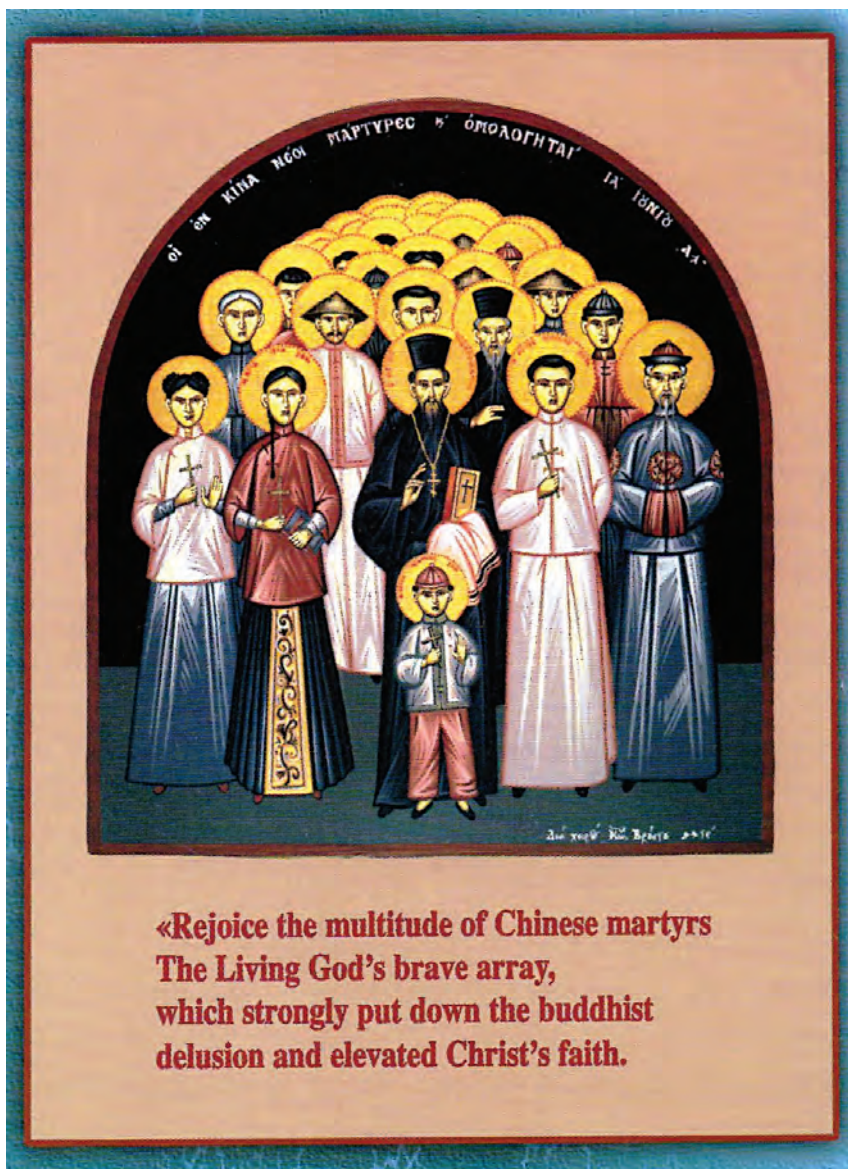

Εικ. 31: Ἡ Δημιουργία, τῆς ἰδίας.

Εικ. 32: Ὁ Νῶε ἐν τῇ Κιβωτῷ, τῆς ἰδίας.

ζοντες ὅμως εἰς αὐτὴν καὶ στοιχεῖα ἐκ τῆς πλουσίας παραδοσιακῆς αὐτῶν τέχνης, καὶ συμβάλλοντες οὕτω εἰς ἓνα νέον καὶ ἐλπιδοφόρον ἐμπλουτισμὸν αὐτῆς, πράγμα τὸ ὁποῖον δηλοῖ ἄλλωστε καὶ τὸν οἰκουμηνικὸν χαρακτήρα τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ εἰς τὸν τομέα τῆς τέχνης. Καὶ τοῦτο εἶναι λίαν σημαντικόν, διότι ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι καλλιτέχναι προσκαλούμενοι, οἱ ὁποῖοι ἀγιογραφοῦν ὀλοκλήρους ναοὺς μὲ τὴν συνήθη νεοβυζαντινὴν τεχνοτροπίαν, –ἐνῶ οἱ πρωτοπόροι, τοὺλάχιστον ἀλλαγῶ, συνήθως ἀποκλείονται–, καὶ ἐπηρεάζουν ἀσφαλῶς οὐχὶ πάντοτε θετικῶς, τοὺς ἐπιτοπίους τοιοῦτους. Καὶ ἐδῶ ἀσφαλῶς εὐθύ-

Εικ. 33: Οί εν Κίνα Νέοι Μάρτυρες και Όμολογηταί, του Κ. Βράνου 1995.

Εἰκ. 34. Οἱ Ἅγιοι Μάρτυρες οἱ ἐν Κίνα, τῆς Μ. Σιδέρη. Εὕρισκται εἰς τὸν Καθεδρικὸν Ναὸν τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ στὸ Χὸνγκ Κόνγκ.

νονται οἱ ἀρμόδιοι ἐκκλησιαστικοὶ καὶ μὴ φορεῖς.

Διότι εἶναι σημαντικὴ καὶ ἡ συμβολὴ τῆς «παραστατικῆς θεολογίας» εἰς τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἰδιαιτέρως τὸ ἱεραποστολικόν, καθ' ὅτι τὰ ἔργα αὐτὰ χρησιμεύουν καὶ ἐδῶ ὡς “biblia pauperum” διὰ τοὺς νεήλυδας τούτους Χριστιανούς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Μητροπολίτης Προύσης
Ἐλπιδοφόρος Λαμπруνιάδης
Ἡγούμενος τῆς Μονῆς Ἀγίας Τριάδος Χάλκης

ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΧΑΛΚΗΣ
Τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον*

Τὸ θεωρῶ μεγάλη τιμὴ καὶ χαρὰ ταυτοχρόνως νὰ ἔχω τὴν εὐκαιρία νὰ συμμετέχω στὸ συνέδριο αὐτό, στὸν χῶρο αὐτό, στὸν ὁποῖο Ἡγούμενος εἶναι ὁ Πανοσιολ. Ἀρχιμ. κ. Διονύσιος, ποὺ μαζί με τὸν παρευρισκόμενο κ. Χαράλαμπος Χατζηχαράλαμπος εἶναι κύριοι ἀπόφοιτοι τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, γι' αὐτὸ καὶ θέλω νὰ ἐκφράσω τὰ θερμὰ μου εὐχαριστήρια στοὺς διοργανωτές. Οἱ εὐχαριστίες μου εἶναι ἰδιαιτέρως θερμὲς διότι ἐκλήθην νὰ μιλήσω γιὰ ἓνα φλέγον ζήτημα γιὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, αὐτὸ τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, τὴν ὁποία ἔχω τὴν τιμὴ νὰ διακονῶ ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ Ἡγουμένου γιὰ τὰ τελευταῖα πέντε καὶ πλέον χρόνια.

Ἔχουν γραφεῖ καὶ ἔχουν εἰπωθεῖ τόσα πολλὰ γιὰ τὴ σημασία καὶ τὴν ἱστορία τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, ὥστε ὁ μὲν ὁμιλῶν νὰ δυσκολεύεται νὰ βρεῖ νὰ πεῖ κάτι ποὺ δὲν ἔχει ἤδη ἐπισημανθεῖ, οἱ δὲ ἀκροατὲς νὰ δυσκολεύονται νὰ ἀκούσουν τὰ ἤδη γνωστά.

Ἦθελα πολὺ σύντομα νὰ δοῦμε τὰ στοιχειώδη ἱστορικὰ τῆς Σχολῆς.

Ἰδρύθηκε τὸ ἔτος 1844 ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Γερμανὸ Δ'.

Τὸ σημερινὸ κτήριο σχεδιάστηκε ἀπὸ τὸν Ἀρχιτέκτονα Περικλῆ Φωτιάδη καὶ οἰκοδομήθηκε μετὰ ἀπὸ δωρεὰ τοῦ μεγάλου εὐεργέτη μας Παύλου Σκυλίτση Στεφάνοβιτς τὸ ἔτος 1896.

* Εἰσήγηση σὲ Συνέδριο τοῦ Κέντρου Εἰκονολογίας Ἱερᾶς Μονῆς Χρυσορρογιατίσης με θέμα «Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης. Θεολογία καὶ Σύγχρονος Κόσμος», τὸ ὁποῖο πραγματοποιήθηκε στίς 1 καὶ 2 Ὀκτωβρίου 2016 στὴν Αἴθουσα Ἐκδηλώσεων τοῦ Κέντρου στὴν Ἱερὰ Μονὴ Χρυσορρογιατίσης.

Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ σηκώνεις στοὺς ὤμους σου τὴν εὐθύνη τῆς διοίκησης ἑνὸς χώρου, ὁ ὁποῖος ἔχει φιλοξενήσει τόσες πολλὲς προσωπικότητες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους δυσθεώρητου πνευματικοῦ ἀναστήματος καὶ ἀπρόσιτου γιὰ μᾶς βελινεκοῦς. Δὲν μπορεῖς νὰ δεχθεῖς τὴν εὐθύνη αὐτὴ ἂν πρῶτα δὲν ἐμβαθύνεις στὴν ἱστορία, ἂν δὲν ἐμποτισθεῖς ἐσωτερικὰ στὴν παράδοση καὶ ἂν δὲν νιφθεῖς πνευματικὰ μὲ τὸ ἥθος τῆς Σχολῆς.

Ἔχοντας, λοιπόν, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διακονίας μου στὸ Φανάρι —καὶ μάλιστα παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου— ἀποπειραθεῖ νὰ λάβω γεύση τοῦ πνεύματος τῆς Χάλκης, τολμῶ νὰ ὀραματισθῶ τὸ μέλλον της. Διότι γιὰ ὅλα ἔχουμε μιλήσει ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μέλλον της.

Ἐφόσον ἀγωνιζόμαστε καὶ προσπαθοῦμε νὰ ἐπιτύχουμε τὴν ἐπανόρθωση τῆς ἀπὸ μέρους τοῦ κράτους γενομένης ἀδικίας στὴν Ὁμογένεια καὶ στὸ Πατριαρχεῖο μας, καλὸ θὰ ἦταν νὰ κάνουμε κάποιες σκέψεις γιὰ τὸ πῶς φανταζόμαστε τὸ μέλλον της. Καὶ θέλω νὰ ὑπογραμμίσω ὅτι τὸ μέλλον αὐτὸ δὲν τὸ φανταζόμαστε ἀπλῶς, τὸ προετοιμάζουμε ἐπιμελῶς καὶ μετὰ προσοχῆς.

Στὶς σκέψεις μας αὐτὲς ὁ πῆχης εἶναι ἤδη τοποθετημένος πολὺ ψηλά, λόγῳ ἀκριβῶς τῆς γνωστῆς σὲ ὅλους ἱστορίας καὶ σημασίας τῆς Σχολῆς, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς τόσο εὐρείας δημοσιότητας ποὺ ἔχει λάβει ἢ ἀνάγκη τῆς ἐπαναλειτουργίας της χάρη στὶς ἄοκνες καὶ ἐπίμονες προσπάθειες τοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου.

Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς παιδείας, αὐτὸ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι πανεπιστημιακὸ, καὶ μάλιστα ὄχι ἀπλᾶ στὴ θεωρία, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα, στὴν οὐσία τῆς παρεχόμενης μόρφωσης. Τολμῶ, ἐπίσης, νὰ σκεφθῶ ὅτι τὸ ἐπίπεδο τῆς Σχολῆς θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸν βαθμὸ ἀναγνώρισης ἀπὸ μέρους τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας τῆς Τουρκίας. Θὰ μπορούσε δηλαδή, γιὰ λόγους προσαρμογῆς στὴν ὑφισταμένη νομοθεσία περὶ παιδείας, τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας νὰ μὴν ἀποδώσει πανεπιστημιακὸ καθεστῶς στὴ Σχολὴ μας. Στὴν περίπτωση αὐτῆ, θὰ πρέπει, νομίζω, νὰ ἐπιμείνουμε νὰ ἔχουμε στὴν πράξη ἓνα τέτοιο ἐπίπεδο σπουδῶν, ὥστε νὰ ἀνταποκρινόμαστε στὶς προδιαγραφὲς ποὺ θέτουν ὅλα τὰ εὐρωπαϊκὰ

καὶ ἀμερικανικὰ πανεπιστήμια γιὰ νὰ πιστοποιοῦν τοὺς τίτλους σπουδῶν διαφόρων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων ἀνὰ τὸν κόσμον. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, καὶ ἡ Σχολή μας θὰ ἔχει τὸ ἐπίπεδο ποῦ τῆς ἀξίζει, καὶ θὰ ἐξασφαλιζέται ἡ ἀναγνώρισή της ἀπὸ τὰ πανεπιστήμια τοῦ κόσμου, καὶ ἡ ἰσχύουσα (τυχόν) νομοθεσία στὴν Τουρκία δὲν θὰ παραβιάζεται. Ἀσφαλῶς, τὸ ἰδανικὸ θὰ ἦταν οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς νὰ μὴ βρεθοῦν στὴ δύσκολη θέση νὰ μὴν ἀναγνωρίζουν μίαν ὑφισταμένη πραγματικότητα.

Συνεχίζοντας νὰ σκέφτομαι δυνατὰ, νομίζω ὅτι πέραν τοῦ ἀνωτάτου ἐπιπέδου, ἡ Σχολή μας ὀφείλει νὰ κινηθεῖ καὶ σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο, ἀνταποκρινομένη ὅχι μόνον στὸ αἶτημα τῶν καιρῶν καὶ στὶς σύγχρονες ἀνάγκες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀλλὰ καὶ στὶς προσδοκίαις τῶν ἀνὰ τὸν κόσμον Μητροπόλεων του, τῶν ἄλλων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, ὅπως ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, γιὰ παράδειγμα, καὶ τῶν ἄλλων Χριστιανῶν, Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ Προτεστάντων. Πολὺ σημαντικὸς παράγων πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση εἶναι ἡ γλῶσσα διδασκαλίας τῶν μαθημάτων. Ἐφόσον σήμερον ἐπικρατεῖ σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς ἡ ἀγγλική, νομίζω ὅτι αὐτὴ καλὸ θὰ ἦταν νὰ ἀποτελέσει μίαν ἀπὸ τὶς γλῶσσες διδασκαλίας, μαζὶ μὲ τὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴν τουρκικὴ. Αὐτὸ θὰ ἐκτινάξει ἀμέσως τὴ Σχολὴ στὸ διεθνὲς στερέωμα τῶν πανεπιστημίων παγκοσμίως καὶ θὰ ἐπιτρέψει τὴν ἄνευ δυσκολιῶν ἀνταλλαγὴ καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν μὲ ξένα Πανεπιστήμια, ὅπως καὶ τὴ διαπανεπιστημιακὴ συνεργασία γενικώτερα. Δὲν εἶναι βεβαίως εὐκόλο νὰ ἐπιτύχουμε στοὺς ἱεροσπουδαστὲς μας ἐπίπεδο γνώσης τῆς ἀγγλικῆς ποῦ θὰ τοὺς ἐπιτρέπει νὰ διδάσκονται στὴ γλῶσσα αὐτή, δὲν εἶναι ὅμως καὶ ἀδύνατο, ἀφοῦ αὐτὸ εἶναι διαδεδομένο σὲ πολλὰ πανεπιστήμια τοῦ κόσμου καὶ στὴν Τουρκία καὶ στὴν Κύπρον. Γιὰ ἀκόμη καλύτερα ἀποτελέσματα, χρήσιμο θὰ ἦταν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν κανονικῶν σπουδῶν, νὰ ὀριστεῖ ἓνα προπαρασκευαστικὸ ἔτος, κατὰ τὴ διάρκειαν τοῦ ὁποίου θὰ διδάσκονται οἱ γλῶσσες ἑλληνικὴ καὶ ἀγγλική, καθὼς καὶ τὰ πρῶτα εἰσαγωγικὰ μαθήματα τῆς θεολογίας. Ἡ διδασκαλία τῆς ἑλληνικῆς εἶναι ἀπαραίτητη ὅχι μόνον γιὰ ὅσους μὴ ἑλληνεσὶ φοιτητὲς θελήσουν νὰ σπουδάσουν, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅλους, ἀφοῦ ὑπάρχει γενικὴ πενία

γνώσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσας καὶ τοῦ πολυτονικοῦ συστήματος. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἄλλη σκοπιμότητα καθιερώσεως ἐνὸς ἐπιπλέον προπαρασκευαστικοῦ ἔτους σπουδῶν:

α) ἡ δοκιμασία τῆς προσαρμογῆς τῶν φοιτητῶν στὸ ἰδιαίτερο ἀλλὰ καὶ ἀπαιτητικὸ περιβάλλον τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς·

β) ἡ ἐπιβεβαίωση τῆς ἱερατικῆς κλήσης τοῦ νέου ὑποψηφίου γιὰ σπουδὲς θεολογίας·

γ) ἡ παράταση τῆς παραμονῆς τῶν νέων στὸ περιβάλλον τῆς Σχολῆς, ὥστε νὰ ὑπάρχει περισσότερος χρόνος γιὰ τὸν ἐμποτισμὸ τους μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ἥθος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Λόγου γινομένου περὶ τῶν φοιτητῶν, ὀφείλω νὰ σημειώσω ὅτι ἡ χωρητικότητα τοῦ ὑφισταμένου κτιριακοῦ συγκροτήματος εἶναι δεδομένη: 25 φοιτητὲς ἐτησίως. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι, ἐὰν τελικῶς ἐπικρατήσῃ ἡ ἰδέα περὶ καθιερώσεως πενταετοῦς διαρκείας σπουδῶν (1 ἔτος προπαρασκευαστικὸ σὺν 4 ἔτη κανονικῶν σπουδῶν), ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν φοιτητῶν θὰ μπορεῖ νὰ κυμαίνεται γύρω στὸ 125, κάτι ποὺ ἀνταποκρίνεται στὶς δυνατότητες τοῦ κτηρίου, ἀλλὰ καὶ στὴν ἱστορία τῆς Σχολῆς, ἀφοῦ οὐδέποτε στὸ παρελθὸν οἱ ἱεροσπουδαστὲς ἦταν περισσότεροι.

Οἰκοθεν νοεῖται ὅτι παρεχομένης τῆς ἀδείας ἐπαναλειτουργίας τῆς Σχολῆς θὰ ὑπάρχει πλήρης ἐλευθερία ἐγγραφῆς φοιτητῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἀφοῦ ὁ ἐν Τουρκίᾳ πληθυσμὸς τῆς ὁμογενείας μας ἀδυνατεῖ, γιὰ λόγους καθαρὰ στατιστικούς, νὰ τὴν τροφοδοτήσῃ μὲ ἱεροσπουδαστὲς. Αὐτό, ἄλλωστε, δὲν θὰ εἶναι κάτι νέο, ἀφοῦ ἐπετρέπετο καὶ στὸ παρελθόν, καὶ ἀπόδειξή εἶναι ὁ π. Διονύσιος.

Τὸ ἴδιο ἀναμένεται νὰ ἰσχύσῃ καὶ γιὰ τοὺς καθηγητὲς, ὥστε νὰ μπορέσῃ ἡ Σχολὴ νὰ διατηρήσῃ τὸ πάντοτε ὑψηλὸ ἐπίπεδο διδασκαλίας μὲ διδάσκοντες κατόχους τοῦλάχιστον διδακτορικοῦ τίτλου σπουδῶν.

Δεδομένου τοῦ οἰκουμενικοῦ χαρακτῆρα τῆς Σχολῆς μας, θὰ ἐγγράφονται φοιτητὲς προσκαλούμενοι ὄχι μόνο ἀπὸ τὶς ἀνὰ τὸν κόσμον ἐπαρχίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες καὶ ἀπὸ τὶς λοιπὲς ἀδελφὲς Ἐκκλησίες, ὅπως ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ, ἡ Ἀγγλικανικὴ, κλπ., ὅπως, καὶ πάλι, γινόταν

καὶ στὸ παρελθόν. Προκειμένου, ὅμως, περὶ τῶν μὴ ὀρθοδόξων φοιτητῶν, θὰ πρέπει νὰ προβλεφθεῖ εἰδικὸ πρόγραμμα σπουδῶν συντομωτέρας διαρκείας, μὲ εἰδική βαρύτητα στὴν ὀρθόδοξη θεολογία, ἐφόσον τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῆς κοινῆς χριστιανικῆς θεολογίας θὰ εἶναι εἰς θέσιν αὐτοὶ νὰ διδάσκονται στὶς οἰκείες Θεολογικὲς τους Σχολές.

Ἡ Σχολή μας ὀφείλει νὰ δίνει ἰδιαίτερη σημασία, πλὴν τῶν συνήθων μαθημάτων, τὰ ὁποῖα διδάσκονται σὲ ὅλες τὶς θεολογικὲς σχολές, στοὺς ἐξῆς τομεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν σημαντικοὺς κλάδους στὴ δράση καὶ στὴ διακονία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου:

α) Ἡ θέση καὶ ὁ ρόλος καὶ ἡ σημασία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐντὸς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου γενικώτερα.

β) Οἱ θεολογικοὶ διάλογοι καὶ γενικώτερα ἡ θεολογία καὶ ἡ ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως.

γ) Ἡ ἀναπτυχθεῖσα ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν θεολογικὴ θεώρηση περὶ τὴν προσασία τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν οἰκολογικῶν ζητημάτων εὐρύτερα.

δ) Οἱ διαθρησκειακὲς πρωτοβουλίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ συγκεκριμένα οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ Διάλογοι μὲ τὸ Ἰσλάμ καὶ τὸν Ἰουδαϊσμό.

Ὅλα αὐτὰ ὅμως γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν κατὰ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο, ὀφείλουμε νὰ φροντίσουμε γιὰ τὶς ὑλικότεχνικὲς ὑποδομὲς ποὺ ἀπαιτοῦνται:

1. Ἡ Βιβλιοθήκη εἶναι τὸ ἐργαστήριο κάθε ἐκπαιδευτικοῦ Ἰδρύματος, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ εἶναι ἄρτια ἐξοπλισμένο καὶ ὑποδειγματικὰ ὁργανωμένο μὲ τὶς σύγχρονες προδιαγραφές. Τὸ ὁποῖο πρακτικὰ σημαίνει ὄχι μόνον πλήρη μηχανοργάνωση καὶ καταγραφή τοῦ καταλόγου της, ἀλλὰ καὶ σύνδεση μὲσω τοῦ διαδικτύου μὲ Βιβλιοθηκῆς ἄλλων Πανεπιστημίων. Αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴ σύγχρονη φιλοσοφία στὴν ὁργάνωση Βιβλιοθηκῶν καὶ Πανεπιστημίων, ἀφοῦ κανένα Πανεπιστήμιο δὲν μπορεῖ πλέον μόνον του νὰ συγκεντρώνει τὸ σύνολο τῆς διεθνοῦς βιβλιογραφίας. Ἦδη, μὲ τὴ χορηγία τοῦ ΟΠΑΠ, εἴμαστε σὲ θέση νὰ σᾶς ἀνακοινώσουμε ὅτι ξεκίνησε καὶ ὁσονούπω ὁλοκληρώ-

νεται ή ηλεκτρονική καταλογογράφηση της κεντρικής βιβλιοθήκης καθώς και των δύο μεγάλων αποθηκών άκαταλογογράφητων βιβλίων, που βρέθηκαν μετά την ανάληψη των καθηκόντων μου τὸ ἔτος 2011. Για τὴν καλύτερη ὀργάνωση τῆς βιβλιοθήκης μας ὑπεγράφη Μνημόνιο Συνεργασίας με τὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, στελέχη τῆς ὁποίας ἔρχονται στὴ Χάλκη ἀνὰ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα καὶ ἐπιβλέπουν τὴν καταλογογράφηση καὶ ταξινόμηση. Με τὴν ὀλοκλήρωση τῆς φάσης αὐτῆς, ξεκινᾶμε πολὺ σύντομα καὶ τὴν πλήρη ψηφιοποίηση ὅλης τῆς βιβλιοθήκης. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι θὰ μπορεῖ κανεὶς μέσω τοῦ διαδικτύου ὄχι μόνο νὰ ἀναζητᾷ τὸ βιβλίο ποὺ ἐπιθυμεῖ, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸ ξεφυλλίζει ηλεκτρονικὰ στὴν ὀθόνη τοῦ σπιτιοῦ ἢ τοῦ γραφείου του.

Τὸ ἐπόμενο μεγάλο στοίχημα σὲ σχέση με τὴ βιβλιοθήκη μας εἶναι ἡ συντήρηση τῶν βιβλίων. Για τὸ θέμα αὐτὸ ὑπογράψαμε ΜΟΥ (Memorandum of Understanding) με τὴν κρατικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Μονάχου (Staatsbibliothek), ἡ ὁποία διαθέτει πλούσια τεχνογνωσία για τὸ θέμα αὐτό. Για νὰ γίνῃ αὐτὸ πραγματικότητα, ἐκπονήσαμε συγκεκριμένη μελέτη με τὴν Ἀνωτάτη Ἐκκλησιαστικὴ Ἀκαδημία τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία λειτουργεῖ ὑποδειγματικὸ Τμῆμα Συντήρησης ἔργων τέχνης. Ὅλα αὐτὰ τὰ ὑποβάλαμε σὲ ἓνα διεθνoῦς κύρους καὶ ἐμβελείας κοινωφελὲς Ἰδρυμα τῆς Ἑλλάδος, καὶ ζητήσαμε τὴ χορηγία του. Οἱ διαπραγματεύσεις μας βρίσκονται σὲ καλὸ δρόμο καὶ ἀναμένουμε ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ τὴ θετικὴ ἀπόφαση τοῦ ἐν λόγῳ Ἰδρύματος καὶ τότε θὰ μπορούμε νὰ ἀνακοινώσουμε δημόσια τὴν καλὴ εἶδηση. Με ὅλη αὐτὴ τὴν προεργασία, θὰ ἔχουμε διασφαλίσει τὴν ὑπαρξὴ καὶ λειτουργία μιᾶς σύγχρονης βιβλιοθήκης, ἄρτια ὀργανωμένης καὶ ἔτοιμης νὰ ὑποδεχθεῖ τοὺς μελλοντικούς φοιτητὲς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης.

Ἐπιτρέψτε μου ἐδῶ καὶ μία ὑποσημείωση: στὸ ἔργο τῆς ηλεκτρονικῆς καταλογογράφησης καὶ ψηφιοποίησης ἐργάζονται φοιτητὲς καὶ φοιτήτριες ἐξ Ἑλλάδος κυρίως, οἱ ὁποῖοι ἔρχονται καὶ μισθοδοτοῦνται μέσω τοῦ προγράμματος Erasmus Placement τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως, κατόπιν συμφωνιῶν ποὺ ἔχουμε ὑπογράψει με Πανεπιστήμια τῆς Ἑλλάδος, ὅπως εἶναι τὸ Ἴονιο, τὸ Πάντειο, τὸ

Οικονομικό του Πειραιᾶ, τὸ Χαροκόπειο, ἡ Ἀνωτάτη Ἐκκλησιαστικὴ Ἀκαδημία Θεσσαλονίκης κλπ. Εἶμαι στὴν εὐχάριστη θέση νὰ σᾶς ἀνακοινώσω ὅτι σήμερα ἡ κλειστὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης ἐκδίδει πιστοποιητικὰ Erasmus, τὰ ὁποῖα γίνονται δεκτὰ ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσι. Ἀπὸ τὸ 2012 καὶ μέχρι σήμερα ἔχουν ἐργαστεῖ στὴ βιβλιοθήκη μας σαράντα καὶ πλέον φοιτητὲς καὶ φοιτήτριες.

2. Ἡ ριζικὴ ἀνακαίνισι τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος. Αὐτὸ ἔχει πολλὰς παραμέτρους:

α) Τὴ διαμόρφωσι μονόκλινων δωματίων γιὰ φοιτητὲς καὶ διδάσκοντες.

β) Τὴ ριζικὴ ἀνακαίνισι τοῦ κτηρίου ἀπὸ ἀπόψεως ἠλεκτρομηχανολογικῶν ἐγκαταστάσεων.

γ) Τὸν ἐκσυγχρονισμὸ τῶν ἐνδοεπικοινωνιῶν καὶ τὴ σύνδεσι μὲ τὸ διαδίκτυο.

δ) Τὴ δημιουργία ἐνὸς Συνεδριακοῦ Κέντρου μεγάλης χωρητικότητος, ἐξοπλισμένου πλήρως, γιὰ τὶς ἐκδηλώσεις καὶ τὰ Διεθνῆ Συνέδρια, τὰ ὁποῖα θὰ διοργανῶναι ἢ καὶ θὰ φιλοξενεῖ ἡ Σχολή.

Ἀσφαλῶς, ὅλα τὰ ἀνωτέρω θὰ γίνουσι μὲ τὴν ἐπιστράτευσι Ἀρχιτεκτόνων διεθνῶς κύρους καὶ ἐγνωσμένης ἐμπειρίας στὸν χῶρο, ὥστε νὰ ἐξασφαλιστεῖ ὁ πλήρης σεβασμὸς τοῦ ἱστορικοῦ χαρακτῆρα τοῦ κτηρίου καὶ τοῦ περιβάλλοντα χώρου. Οἱ ἐργασίες θὰ γίνουσι μὲ ὅλα τὰ σύγχρονα μέσα ποὺ προσφέρει ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ τεχνολογία γενικώτερα, ὥστε νὰ μὴν ὑπολείπεται σὲ τίποτε ἀπὸ ἓνα ἄριστα ἐξοπλισμένο καὶ ὀργανωμένο ἐκπαιδευτικὸ ἴδρυμα τῆς ἐποχῆς μας.

Ἦδη ἔχει ἐκπονηθεῖ ἡ σχετικὴ μελέτη ἀπὸ τὸ Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης, ἔχει καταρτισθεῖ ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ ἔργου καὶ ἐπίκειται ἡ ἔναρξι τῆς ἐκστρατείας γιὰ τὴν ἐξασφάλισι τῶν ἀπαιτούμενων χρηματικῶν πόρων μὲ προσκλητήριον τοῦ Πατριάρχου μας καὶ τῆς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου πρὸς ὅλους τοὺς ὁμογενειακοὺς φορεῖς ἀνὰ τὸν κόσμον. Ἔχω τὴ χαρὰ νὰ σᾶς ἀνακοινώσω ὅτι ἡ σπουδαία αὐτὴ μελέτη ἔχει ἐκδοθεῖ σὲ ἓνα ὠραῖον τόμον, μὲ τὴ χορηγία τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὸν ἔχετε ἤδη ἐνώπιόν σας καὶ μπορεῖτε νὰ τὸν φυλλομετρήσετε.

Ἐνῶ λοιπόν ἀγωνιζόμαστε γιὰ τὴν ἐπαναλειτουργία τῆς Σχολῆς, δὲν καθόμαστε μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια. Πέραν τῶν ὄσων ἀνέφερα, ἀποφασίσαμε νὰ ἀναβιώσουμε καὶ στὴν πράξη τὸν μοναστικὸ χαρακτῆρα τοῦ χώρου. Ὅπως γνωρίζετε, ἡ Πατριαρχικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος ἰδρύθηκε τὸν 9ο αἰῶνα ἀπὸ τὸν ἀνυπέρβλητο Πατριάρχη Μέγα Φώτιο, σπουδαῖο πατέρα καὶ ἅγιο τῆς Ἐκκλησίας μας. Μέσα στὴ Μονὴ αὐτὴ τὸ ἔτος 1844 ὁ ὀραματιστῆς Πατριάρχης Γερμανὸς Δ΄ ἵδρυσε τὴ Θεολογικὴ Σχολή, ἡ ὁποία λειτούργησε ἕως τὸ 1971. Ἀπὸ τότε, παραμένει ὡς Μονή, μὲ ἀπλῶς καὶ μόνο ἓναν Ἡγούμενο. Μὲ τὴν ἄδεια καὶ τὴν εὐλογία τοῦ Πατριάρχου μας, ξεκινήσαμε μίαν προσπάθεια νὰ ἐπανδρώσουμε τὴ Μονὴ μὲ πραγματικὴ ἀδελφότητα. Καὶ ὁ Θεὸς εὐλόγησε τὴν προσπάθειά μας καὶ σήμερα εἴμαστε ἑπτὰ πατέρες. Οἱ δύο ἐξ ἡμῶν ἐστάλησαν ἀπὸ τὸν Πατριάρχου μας γιὰ διακονία στὶς Βρυξέλλες (ὁ π. Φιλιάδελφος) καὶ στὸ Λονδίνο (ὁ π. Εὐγένιος). Ἔτσι, σήμερα παραμένουμε στὴ Μονὴ ὁ π. Σαμουήλ, ὁ π. Γεδεών, ὁ π. Καισάριος, ὁ π. Ἐλευθέριος καὶ ἡ ἐλαχιστότητά μου.

Καὶ ἐφόσον δὲν ἀνοιξε ἀκόμη ἡ Σχολή, σκεφτήκαμε νὰ τὴν ἀνοίξουμε ἐμεῖς. Καὶ τὴν ἀνοίξαμε σὲ κάθε εἶδους δραστηριότητες. Ἀρχίσαμε νὰ φιλοξενοῦμε ἐπιστημονικὰ συνέδρια, ἀκαδημαϊκὲς συναντήσεις, βιβλιοπαρουσιάσεις, ἐκθέσεις ἔργων τέχνης, συναυλίες παραδοσιακῆς καὶ ἔντεχνης μουσικῆς καὶ ἄλλα πολλά. Καὶ κυρίως, ἀνοίξαμε τὴ Μονὴ στὸν κόσμο: εἶναι χώρος ἐπισκέψιμος γιὰ ὅλο τὸν κόσμο. Μπορεῖ κανεὶς νὰ περιηγηθεῖ στοὺς κήπους καὶ στὶς αἴθουσες, νὰ προσκυνήσει τὸ καθολικὸ τῆς Μονῆς ἢ νὰ μελετήσει στὴ Βιβλιοθήκη μας.

Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία της, ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης ἄρχισε νὰ κάνει ἐκδόσεις. Μέχρι στιγμῆς ἔχουν ἐκδοθεῖ τρία βιβλία:

α) Τὰ πρακτικὰ τοῦ Μουσικολογικοῦ Συνεδρίου μὲ τίτλο «Ἀνατολικὸν Μέλος».

β) Ἡ μελέτη τῆς ἐλαχιστότητός μου μὲ θέμα «Ὁ θεσμὸς τῆς Συνάξεως τῆς ἱεραρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου», καὶ

γ) Ἡ μελέτη τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κτηρίου τῆς Σχολῆς μας, τὴν ὁποία προανέφερα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ βιβλία, ἔχουμε ἐκδόσει ἕνα διπλὸ ἄλμπουμ βυζαντινῆς μουσικῆς μὲ ἕκτενές εἰσαγωγικὸ βιβλιάριο, μὲ τίτλο «Φωνές τῆς Χάλκης», ὅπου ψάλλουν οἱ ἀπόφοιτοὶ τῆς Σχολῆς μὲ τὸ γνωστὸ πατριαρχικὸ ὕφος.

Τέλος, ἐκδόσαμε ἕνα dvd μὲ μία ταινία γιὰ τὸ μέλλον τῆς Χάλκης, ὅπως τὸ ὀραματιζόμαστε.

Οἱ ἐκδόσεις μας θὰ συνεχιστοῦν καὶ εἴμαστε ἀνοιχτοὶ σὲ προτάσεις καὶ σὲ συνεργασίες.

Ἡ νέα ἀδελφότητα τῆς Σχολῆς μας, ὡς μαθητὲς καὶ πνευματικὰ τέκνα τοῦ «πράσινου» Πατριάρχου μας, ἀγαποῦμε ἰδιαίτερα τὴ φύση καὶ τὸ περιβάλλον. Ὅπως γνωρίζετε, ὁ περιβάλλον χώρος τῆς Σχολῆς εἶναι εἰδυλλιακὸς καὶ καταπράσινος. Ἰδιαίτερα ὁ ἄμεσος κήπος τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος, τὸν ὁποῖο φύτευσε καὶ θεμελίωσε ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης Πριγκηποννήσων Δωρόθεος. Γιὰ τὴν ἀξιοποίηση, ἀναβάθμιση καὶ τὸν ἐπανασχεδιασμὸ τοῦ κήπου αὐτοῦ, ζητήσαμε τὴ βοήθεια τῆς κυρίας Τζούλιας Τζώρτζη, Καθηγήτριας τοῦ Πανεπιστημίου Νεάπολις ἐδῶ τῆς Πάφου, ἡ ὁποία εἶναι εἰδικὸς στὴν ἀρχιτεκτονικὴ τοπίου καὶ ἔχει διακριθεῖ διεθνῶς στὸν τομέα αὐτό. Πράγματι, συγκρότησε ἡ ἴδια μία πολὺ ἀξιόλογη ὁμάδα, ἡ ὁποία ἐργάστηκε στὴ Χάλκη ἐπὶ τόπου γιὰ ἀρκετὸ καιρὸ καὶ μᾶς ὑπέβαλε μία ὑπέροχη μελέτη, τὴν ὁποία θὰ παρουσιάσει καὶ ἡ ἴδια ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν σὲ εἰδικὴ ἐκδήλωση ἐδῶ στὴν Πάφο. Ἔτσι, μὲ τὴν ἐπίβλεψη τῆς ἴδιας καὶ τὴν ἀοκνη διαρκῆ ἐργασία καὶ παρουσία τοῦ μαθητῆ τῆς ἐπίσης διακεκριμένου Γεωπόνου κ. Νικολάου Θυμάκη, σήμερα στὴ Χάλκη ἔχουμε:

1. Τὸν κήπο τῆς Ἁγίας Γραφῆς, μὲ ὅλα τὰ φυτὰ ποὺ ἀναφέρονται στὴ Βίβλο.

2. Τὸν κήπο τῶν ἀρετῶν, μὲ ὅλα τὰ φυτὰ ποὺ συμβολίζουν συγκεκριμένες χριστιανικὲς ἀρετές.

3. Τὴ βυζαντινὴ διαδρομὴ, μὲ φυτὰ ποὺ περιγράφονται στὸν βυζαντινὸ «κλαρκιανὸ κώδικα» ποὺ βρέθηκε στὴν Ἀγγλία.

4. Τοὺς θεματικοὺς κήπους μὲ βάση τὶς ἀρχιτεκτονικὲς τάσεις κηποτεχνίας τῶν χωρῶν Βραζιλία, Ἰσπανία, Ἰταλία, Γαλλία, Ἀγγλία καὶ Κίνα, καὶ

5. Τὸν κήπο ἀφιερωμένον στὸν ἀείμνηστο Μητροπολίτη Δωρόθεο

πού προανέφερα με μία προτομή, την όποία φιλοτεχνήσαμε σέ λευκό μάρμαρο στήν Ἑλλάδα.

Στόν κήπο μας κυκλοφοροῦν ἐλεύθερα λευκά καί πολύχρωμα παγώνια, ἐνῶ ταυτόχρονα ἔχουμε ἓνα μικρὸ κοπάδι ἀπὸ αἰγοπρόβατα, καθὼς καί ἄλλα ζῶα.

Τέλος, γιά νά κλείσω τὸ κεφάλαιο τῆς πανίδος, ὁ ἐκ τῶν ἀδελφῶν τῆς Μονῆς π. Γεδεών, κωνσταντινουπολίτης μοναχός, παρακολούθησε γιά ἓνα χρόνο μαθήματα μελισσοκομίας στήν Ἀμερικανική Γεωργική Σχολή τῆς Θεσσαλονίκης καί ξεκινάει μία προσπάθεια δημιουργίας μελισσοκομικῆς μονάδας με σκοπὸ ὄχι μόνο τὴν παραγωγή μέλιτος, ἀλλὰ καί τὴ διασφάλιση τῶν ἀναγκῶν μας σέ κεριά γιά τὰ δικεροτρίκερα τῶν ἀρχιερέων τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἡ μονάδα αὐτὴ φιλοδοξεῖ νά ἔχει καί ἐκπαιδευτικὸ χαρακτήρα, ὥστε νά ἔρχονται σχολεῖα ἢ καί μεμονωμένοι ἐπισκέπτες καί νά μαθαίνουν τὴν ὅλη διαδικασία παραγωγῆς μελιοῦ καί κηροῦ.

Ἡ πράσινη συνειδήσή μας, ὅμως, ἀφορᾷ καί τὴν ἐνέργεια: ἔτσι, βρέθηκε δωρητής, ὁ όποῖος ἐγκατέστησε στή Μονή μας φωτοβολταϊκά, τὰ όποῖα ἐξοικονομοῦν τὸ 10% τοῦ ἠλεκτρισμοῦ πού καταναλώνουμε.

Ἄφησα γιά τὸ τέλος τὸ πιὸ σημαντικό: τὴν πνευματικὴν μέριμνα καί καθοδήγηση τῶν φοιτητῶν.

Ὅλα τὰ παραπάνω ἀσφαλῶς εἶναι ἀπαραίτητα, ἀλλὰ μπορεῖ κανεὶς νά τὰ βρεῖ καί ἄλλοῦ. Αὐτὸ πού δὲν μπορεῖ νά βρεῖ κανεὶς ἄλλοῦ, εἶναι αὐτὸ πού ἔκανε πάντα ἰδιαίτερη τὴ Σχολή μας, αὐτὸ πού τὴν ἔκανε νά ξεχωρίζει.

Αὐτὸ εἶναι ὁ μοναστικὸς χαρακτήρας τῆς καθημερινότητας ἀλλὰ καί τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν ἱεροσπουδαστῶν. Οἱ φοιτητὲς θὰ ζοῦν ὡς δόκιμοι ἀδελφοὶ τῆς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος, ἐντὸς τῆς όποίας θὰ φοιτοῦν καί στή Θεολογικὴ Σχολή. Οἱ καθημερινὲς ἀκολουθίες, ἢ συμμετοχὴ στὸ ἀναλόγιο, ἢ διακονία στὸ Ἱερὸ Βῆμα, ἢ ἐξάσκηση στὸν Ἄμβωνα, ἢ κοινὴ τράπεζα με τὰ ἀναγνώσματα, θὰ συνθέτουν, ὅπως ἀκριβῶς καί στὸ παρελθόν, τὴν πνευματικὴν καθημερινότητα ἐντὸς τῆς όποίας θὰ γαλουχοῦνται τὰ μελλοντικὰ στελέχη τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὸ τὴ σκέπη καί προστασία τῆς Παναγίας Παισολύπτης.

Ἡ συχνή παρουσία τοῦ Πατριάρχου, τῶν Ἱεραρχῶν τοῦ Θρόνου καὶ τῶν καθηγητῶν, ἡ ἐκ τοῦ σύνεγγυς παρακολούθηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ δράσης τοῦ Πατριαρχείου μας, θὰ ἐξοικειώσει τοὺς φοιτητὲς μὲ τὴν καθημερινότητα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας.

Θὰ μάθουν οἱ φοιτητές μας νὰ συνδιαλέγονται μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καλῆς θελήσεως, κάθε χριστιανικοῦ δόγματος, κάθε θρησκείας καὶ κάθε ἐθνικῆς καταγωγῆς. Γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχουν ὅμως αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ εἶναι καλὰ καταρτισμένοι στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία καὶ πνευματικότητα. Διότι ἐὰν κάποιος θελήσει νὰ εἰσέλθει σὲ διάλογο μὲ τὸν «ἄλλο», ὅποιος κι ἂν εἶναι αὐτός, καὶ δὲν εἶναι καλὰ καταρτισμένος καὶ συνειδητοποιημένος στὴ δική του θεολογία, στὸν δικό του πολιτισμὸ καὶ στὴ δική του γλῶσσα, τότε δύο εἶναι δυνατὰ νὰ συμβοῦν: εἴτε θὰ πάθει σύγχυση λόγῳ ἀδυναμίας νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸν διάλογο, εἴτε τὴν ἀδυναμία του αὐτὴ θὰ τὴν κάνει ἰδεολογία καὶ θὰ καταντήσῃ ὑπερσυντηρητικὸς, ἐθνικιστῆς, ἀντιδραστικὸς, καὶ ὅπωςδήποτε περιθωριακός. Ὅταν, ὅμως, ὑπάρχει ἰσχυρὴ ἢ αὐτοσυνειδησία καὶ ἢ κατάρτιση κάποιου στὴν ὀρθόδοξη θεολογία καὶ πνευματικότητα, τότε ὁ διάλογος μὲ τὸν «ἕτερο» εἶναι ἀφορμὴ ἐμπλουτισμοῦ, ὀρθοδόξου μαρτυρίας καὶ ἔμπρακτῆς ἐπίδειξης τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης πρὸς πάντες.

Ἡ ἐπαναλειτουργία εἶναι σημαντικὴ ὄχι μόνο γιὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἀλλὰ γιὰ ὅλο τὸν χριστιανισμό, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ Ἰσλάμ καὶ γιὰ τὴν Τουρκία. Καὶ ἐξηγοῦμαι:

Οἱ ἀπόφοιτοι τῆς Σχολῆς μας θὰ εἶναι φορεῖς τοῦ πνεύματος τοῦ Πατριαρχείου μας, τὸ ὁποῖο εἶναι πνεῦμα διαλόγου, συνεργασίας, εἰρήνης καὶ ἀγάπης. Δὲν εἶναι πνεῦμα μισαλλοδοξίας, συντηρητισμοῦ, φονταμενταλισμοῦ, ἐθνικισμοῦ καὶ διχασμοῦ.

Ἐμεῖς προάγουμε πάντοτε τὴν εἰρήνη καὶ τὸν διάλογο.

Ὁ ἀπόφοιτός μας εἶναι ἄγγελος εἰρήνης καὶ συνεργασίας μὲ ὅλες τὶς Ἐκκλησίες καὶ ὅλες τὶς θρησκείες.

Γιατὶ ὅμως εἶναι αὐτὸ σημαντικό γιὰ τὸν χριστιανισμό καὶ τὴ σχέση μας μὲ τὸ Ἰσλάμ; Διότι σήμερα εἶναι κοινὸ μυστικὸ ὅτι ὁ Δυτικὸς κόσμος, Εὐρώπη καὶ ΗΠΑ εἶναι ἀμήχανα ἐνώπιον τοῦ Ἰσλάμ

καὶ δὲν ξέρουσιν πῶς νὰ τὸ διαχειριστοῦν. Καὶ μάλιστα μὲ τὴν ἄνοδο τῆς ἰσλαμιστικῆς βίας καὶ τὴν παρουσία ἑκατομμυρίων μουσουλμάνων κυρίως προσφύγων στὴν Εὐρώπη καὶ σὲ ἄλλες δυτικὲς χῶρες. Καὶ ἄλλοτε ἀντιμετωπίζεται τὸ Ἰσλάμ ὑπέρομετρα ἐπιθετικὰ καὶ καχύποπτα, φοβικὰ θὰ λέγαμε, καὶ ἄλλοτε ὑπέρομετρα χαλαρὰ, συγκρητιστικὰ, ἀγνοώντας τὴν ἱστορία, τὴ διδασκαλία καὶ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ του. Στὴ Χάλκη, ὅμως, καὶ στὸ Φανάρι γενικότερα, τὸ Ἰσλάμ εἶναι μίᾳ καθημερινότητα αἰώνων. Καὶ μάλιστα μίᾳ καθημερινότητα ὑποδειγματικῆς εἰρηνικῆς συνύπαρξης καὶ συνεργασίας, ἡ ὁποία μπορεῖ πολλὰ νὰ διδάξει Εὐρώπη καὶ Ἀμερική. Αὐτὴ τὴν ἐμπειρία τῆς συνύπαρξης τὴν εἶχατε μέχρι πολὺ πρόσφατα καὶ ἐσεῖς ἐδῶ στὴν Κύπρο. Ὁ φοιτητὴς τῆς Χάλκης ὄχι μόνο διδάσκεται τὸ Ἰσλάμ ὡς μάθημα, τὸ ζεῖ στὴν καθημερινότητά του καὶ μαθαίνει νὰ ἀναπτύσσει ἀμοιβαῖο σεβασμὸ καὶ ἀνθρώπινη ἀγάπη, ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν ἀργότερα ὡς κληρικὸς, ὅταν θὰ διοριστεῖ σὲ κάποια ἐνορία ἀνὰ τὸν κόσμον, νὰ αἰσθάνεται ἄνεση γιὰ συνεργασία καὶ εἰρηνικὴ συνύπαρξη μὲ τὸν μουσουλμάνον γείτονά του, μὲ τὸν ρωμαιοκαθολικὸ ἢ εὐαγγελικὸ ἀδελφὸ του.

Εἶναι αὐτὸς ποὺ θὰ κατεδαφίσει τὰ τεῖχη ποὺ μᾶς χωρίζουν. Ὑπάρχουν ὅμως τεῖχη ποὺ πρέπει νὰ καταπέσουν, καὶ αὐτὰ εἶναι τὰ τεῖχη ποὺ ἔχουμε ἀνυψώσει μέσα στὸν νοῦ καὶ στὴ σκέψη μας: εἶναι τὰ τεῖχη ποὺ μᾶς ἀπομακρύνουν μεταξύ μας: χριστιανοὺς καὶ μουσουλμάνους, ὀρθοδόξους καὶ μὴ ὀρθοδόξους, Ἕλληνες καὶ μὴ Ἕλληνες. Ἡ Χάλκη ξέρει νὰ κατεδαφίσει, ἀλλὰ ξέρει καὶ νὰ κτίζει. Κατεδαφίζει τεῖχη καὶ χτίζει γέφυρες. Θὰ κατεδαφίσει τὰ τεῖχη τῆς καχυποψίας καὶ θὰ χτίσει τὶς γέφυρες τῆς ἀγάπης καὶ τῆς συνεργασίας, καὶ συγκεκριμένα.

Αὐτὴ θὰ εἶναι, μὲ τὴ βοήθεια καὶ τὸ θέλημα πάντοτε τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐπόμενη μέρα τῆς Σχολῆς. Καὶ εἶναι κοντά.

Βάσος Καραγιώργης

ΑΠΟ ΤΟ ΘΥΜΙΑΤΗΡΙΟ ΣΤΟΝ ΘΥΜΙΑΤΟ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΠΝΙΣΤΗΡΙ:
ΜΙΑ ΔΙΑΔΡΟΜΗ 3200 ΧΡΟΝΩΝ*

Η αρχαιολογική μελέτη που καταγίνεται με τα ταφικά έθιμα, τις θρησκευτικές τελετουργίες και άλλα συναφή ενός λαού στοχεύει πάντοτε στην αρχική εμφάνιση αυτών των φαινομένων, στα αίτια με τα οποία συνδέονται και στις αλλαγές που υφίστανται ως αποτέλεσμα επιδράσεων από άλλες περιοχές και στην προσαρμογή τους σε νέες θρησκευτικές, πολιτικές και κοινωνικές καταστάσεις. Μία ενδιαφέρουσα πτυχή σ' αυτή την έρευνα αφορά στις επιβιώσεις φαινομένων του παρελθόντος, που εμπίπτει συνήθως στη λαογραφική επιστήμη και περιλαμβάνει τόσο την υλική όσο και την άυλη κληρονομιά. Είναι ευχής έργον όταν η μελέτη του παρελθόντος —μαζί και οι επιβιώσεις— ερευνώνται ταυτόχρονα και από τον ίδιο ερευνητή, όταν κατέχει και τα δύο σκέλη του θέματος, όπως συνέβη για παράδειγμα με τον Σουηδό καθηγητή Martin Nilsson που μελέτησε τόσο τη Μινωϊκή-Μυκηναϊκή θρησκεία όσο και τις επιβιώσεις στην αρχαία Ελληνική θρησκεία (Nilsson 1927). Σε δύο πρόσφατα τεύχη του *Εικονοστασίου* προσπαθήσαμε, πειραματικά και με πλήρη επίγνωση των αδυναμιών μας, να επισημάνουμε μερικές επιβιώσεις από το απώτερο αρχαιολογικό παρελθόν του τόπου μας στη σημερινή πραγματικότητα μέσω του Βυζαντίου και του Μεσαίωνα, όχι γιατί

* Ευχαριστίες εκφράζω προς όσους με βοήθησαν με βιβλιογραφικές πληροφορίες σχετιζόμενες με τη μ.Χ. περίοδο: Φρόσω Ηγουμενίδου, Δήμητρα και Χαράλαμπο Μπακιριτζή, Γιώργο Παπασάββα, Μαρία Παρανή, Σταύρο Φωτίου. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στη Μαρία Χατζηνικολάου για βοήθεια σχετικά με την εικονογράφηση, το Τμήμα Αρχαιοτήτων και το Κυπριακό Μουσείο για τη χρήση εικόνων από το αρχείο τους.

πιστεύαμε πως θα μπορούσαμε να καλύψουμε με πλήρη επιτυχία το εγχείρημά μας, αλλά για να αποδείξουμε τη χρησιμότητά του και εν πολλοίς την τεράστια πνευματική ικανοποίηση που προσφέρει (Καραγιώργης 2013 και 2016).

Το θέμα με το οποίο θα ασχοληθώ σ' αυτό το άρθρο με μεταφέρει εν μέρει νοερά στην παιδική μου ηλικία, στο χωριό μου, όταν με την προτροπή της βαθιά θρησκευουσας μητέρας μου και τη φροντίδα —θάλεγα και την ανοχή— του ιερέα της ενορίας μας Παπα-Ιωάννη «υπηρετούσα» κάθε Κυριακή και γιορτή στο ιερό της εκκλησίας της Παναγίας έως την ηλικία των δώδεκα χρόνων που έφυγα για τις γυμνασιακές μου σπουδές. Θυμάμαι τη διεργασία του ανάμματος των καρβούνων για την ετοιμασία του θυμιατού και θαύμαζα τη μαεστρία του Παπα-Ιωάννη που θυμιάτιζε το εκκλησίασμα χωρίς ποτέ να πέσει ούτε ένα καρβουνάκι από τον θυμιατό του. Η μυρωδιά του λιβανιού, ο καπνός, ο ρυθμικός και μονότονος ήχος των μικρών ασημένιων κουδουνιών του θυμιατού μένουν βαθιά ριζωμένα στη μνήμη μου μαζί με τις ρήσεις των Ψαλμών, που πολύ αμυδρά μπορούσα τα χρόνια εκείνα να κατανοήσω: «Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν Σου, ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή...».

Ποτέ δεν φανταζόμουν πως ύστερα από πολλές δεκαετίες θα έφερνα ξανά τόσο έντονη στη φαντασία μου την οσμή του λιβανιού, του θυμιατού του Παπα-Ιωάννη και θα προσπαθούσα να τη συνδέσω με τα πανάρχαια φαινόμενα από την προγονική κληρονομιά της αρχαιότητας του νησιού μας. Είναι κι αυτό ένα από τα μοναδικά θέληγτρα της αρχαιολογίας.

Από τα φοιτητικά μου κιόλας χρόνια μελετώντας τον Ηρόδοτο ανακάλυπτα πως οι Κύπριοι του βου αι. π.Χ., και ειδικά ο βασιλιάς της Σαλαμίνας Ευέλθων, δώρησε στο Μαντείο των Δελφών το περίφημο θυμιατήριο: «Ευέλθων τὸ ἐν Δελφοῖσι θυμιατήριον ἐὸν ἀξιοθέητον ἀνέθηκεν» (Ηρόδοτος Δ. 162).

Μια από τις πρώτες ανασκαφές που ανέλαβα από τον πρώτο κιόλας χρόνο της υπηρεσίας μου στο Τμήμα Αρχαιοτήτων (Δεκέμβριος 1952 - Καλοκαίρι 1953) ἦτο στο ιερό του βου αι. π.Χ. στο χωριό Μέ-

νοικο, μεταξύ Λευκωσίας και Μόρφου. Το ιερό ήτο αφιερωμένο στον Φοινικικό θεό Baal Hamman, θεό των hammanim (θυμιατηρίων). Ένα μεγάλο μέρος των αναθημάτων που οι περίοικοι αφιέρωσαν στον θεό και που βρέθηκαν κατά χώραν, συμπεριλαμβανομένου και του πήλινου αγάλματος του θεού, αποτελείτο από θυμιατήρια με κυλινδρικές ψηλές βάσεις και φιάλη με κάλυμμα, που στηριζόταν στο άνω μέρος των βάσεων. Ήσαν από πηλό (Εικ. 1) ή ασβεστόλιθο (Εικ. 2) και είχαν διάκοσμο με ποικιλία χρωμάτων. Για τη λατρεία του θεού, τους τύπους των θυμιατηρίων καθώς και τις διασυνδέσεις της λατρείας του θεού με τους Φοίνικες της Ανατολικής και της Δυτικής Μεσογείου παραπέμπουμε στην τελική δημοσίευση της ανασκαφής (Karageorghis 1977, 44-45· του ιδίου 1988, 92).

Τελετουργικές εκδηλώσεις προς τιμήν των θεοτήτων της Κυπριακής αρχαιότητας, ακόμη και προτού συγκεκριμενοποιηθεί η ιδέα της θεότητας, ασφαλώς θα υπήρχαν, υπό τη μορφή υγρών προσφορών ή χοών, από την Πρώιμη και Μέση Χαλκοκρατία (παραπέμπουμε για σύντομη θεώρηση με βιβλιογραφία στη μελέτη Karageorghis 2006, 39). Μια ομάδα αγγείων των μέσων της 2ης χιλιετηρίδας με κυλινδρικό βραχίονα, που απολήγει σε ανθρώπινη λαβή η οποία κρατεί μικρή φιάλη, εχρησιμοποιήθη ή για την προσφορά χοών ή μάλλον για θυμίαμα (Eriksson 1993, 27-28, Fig. 7). Υπάρχουν ενδείξεις ότι από τα μέσα κιόλας της 2ης χιλιετηρίδας π.Χ., όταν άρχισαν να εντείνονται οι εμπορικές συναλλαγές στη Μεσόγειο, αναπτύχθηκε το

Εικ. 1: Δύο πήλινα θυμιατήρια από το ιερό του Baal Hamman στο Μένιοικο. Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία.

Εικ. 2:
 Ασβεστολιθικό
 θυμιατήριο από
 το ιερό του Baal
 Hamman στο
 Μένοιχο.
 Κυπριακό
 Μουσείο,
 Λευκωσία.

εμπόριο των μυρωμένων ελαίων, όπως φαίνεται από το σχήμα των φλασκιών της Κύπρου, της Αιγύπτου, της Συροπαλαιστίνης και της Κρήτης, με μακρύ στενό λαιμό και πλατύ χείλος, με τα οποία εξήγγετο το μυρωμένο λάδι. Υπάρχουν, επίσης, αναφορές σ' αυτό το εμπόριο του λαδιού στις πινακίδες των παλατιών της Κυρίως Ελλάδας και της Κρήτης, που χρονολογούνται στον 13ο αι. π.Χ. Τα μυρωμένα έλαια εχρησιμοποιούντο κατά τη διάρκεια συμποσίων και ταφικών τελετών για οσφραντική ηδονή. Η χρήση του μυρωμένου λαδιού, προσωπική ή ομαδική, παρουσίαζε, όπως είναι φυσικό, δυσκολίες και περιορισμούς. Η δημιουργία μυρωμένης ατμόσφαιρας επιτυγχάνεται ευκολότερα με την καύση μυρωμένης ρητίνης, του λιβανιού, όπως θα δούμε πιο κάτω.

Δεν θα ασχοληθούμε εδώ με τις προσφορές μυρωμένου λαδιού αλλά θυμιαμάτων, που αρχίζουν να παρουσιάζονται από τα τέλη της Ύστερης Χαλκοκρατίας τόσο στη Συροπαλαιστίνη όσο και στην Κύπρο (γύρω στα 1200 π.Χ.).

Η παραγωγή λιβανιού ήταν στη Νότια Αραβία, στη Sheba, τη σημερινή Υεμένη, από όπου τα καραβάνια καμήλων το μετέφεραν στη Γάζα και απ' εκεί στις διάφορες χώρες της Μεσογείου (για το λιβάνι της Νοτίου Αραβίας και το εμπόριό τουδες King και Stager, 346-348· Nielsen 1997). Με το καϊόμενο λιβάνι εξουδετερώνετο η δυσωδία από τις θυσίες ζώων (χρεάτων, δέρματος, κεράτων) και εδημιουργείτο μια ευχάριστη, θείκη θάλεγε κανείς ατμόσφαιρα. Ο προσευχόμενος αισθάνετο ότι η προσευχή του, ακόμη και η ψυχή του νεκρού στις ταφικές τελετές, ανέβαινε στους ουρανούς μαζί με τον ανερχόμενο καπνό, να αγγίζει το θείο. Στη Medinet Habu της Αιγύπτου ο ιερέας του ναού του Ραμσή Γ' θυμιατίιζε το άγαλμα του θεού Amun για να επέλθει εξαγνισμός, ούτως ώστε κάθε πρωί ο θεός να ενσωματωθεί στο άγαλμά

του. Ο αυτοκράτορας των Βαβυλωνίων Ashurbanipal εδικοιολογούσε τη χρήση λιβανιού στα ιερά με τη διακήρυξη ότι οι θεοί εισπνέουν λιβάνι. Στην Εβραϊκή Βίβλο αναφέρεται ότι κάθε πρωί προσφέρετο θυμίαμα μπροστά από τον ναό του Σολομώντα στην Ιερουσαλήμ προς εξαγνισμό, για να προσελκύσει και να εξευμενίσει τη θεότητα και για να προστατεύσει τους ιερείς του ναού. Μέσα σε ομοίωμα πλοίου, που βρέθηκε στα ανοικτά της Αμαθούντας, εκτός από το πλήρωμα υπάρχει και ένα θυμιατήριο, ασφαλώς για την προσφορά θυμιάματος για πρόληψη κινδύνου κατά τη διάρκεια του ταξιδιού (Basch 1999, 54-56).

Οι λαοί της Ανατολής είχαν ιδιαίτερη σχέση με τα ευώδη θυμιάματα και συχνά τα χρησιμοποιούσαν για να τιμήσουν σημαντικές προσωπικότητες: όταν ο βασιλιάς των Περσών Ξέρξης περνούσε τον Ελλήσποντο, παραταγμένοι άνθρωποι επευφημούσαν «θυμιάματά τε παντοῖα ἐπὶ τῶν γεφυρέων καταγίζοντες καὶ μυρσίνης στορνύντες ὁδόν» (Ηρόδοτος Β. 54). Όχι μόνο με θυμίαμα αλλά και στρωμένους κλάδους μυρσίνης ετιμούσαν τον βασιλέα, κάτι που διεσώθη έως τις μέρες μας. Οι Τρεις Μάγοι, ανάμεσα στα δώρα που έφεραν από την Ανατολή για τον νεογέννητο Χριστό περιέλαβαν και λίβανον (δες Καλλίνικου 1921, 173-174). Οι Εβραίοι είχαν αυστηρούς κανονισμούς για την παρασκευή ή τη χρήση του θυμιάματος στις Συναγωγές και δεν είναι παράδοξο ότι η Χριστιανική Εκκλησία παρέλαβε από το τελετουργικό των Συναγωγών και αυτό το στοιχείο.

Το εμπόριο του λιβανιού, λοιπόν, ήταν η αιτία δημιουργίας έντονων εμπορικών και άλλων σχέσεων μεταξύ των χωρών της Εγγύς και Μέσης Ανατολής και της Αιγύπτου, από όπου το λιβάνι εξήγγετο σ' ολόκληρη τη Μεσόγειο. Το λιβάνι έγινε η αιτία της επέκτασης της κυριαρχίας των Βαβυλωνίων προς τις χώρες του «δρόμου του λιβανιού». Το ίδιο και στα κατοπινά χρόνια, όταν κυριάρχησαν οι Πτολεμαίοι στην Αίγυπτο. Χάρη σ' αυτό το εμπόριο εδημιουργήθηκαν τα βασίλεια της Παλμύρας και της Πέτρας.

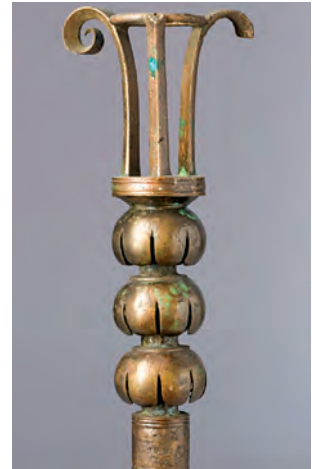
Για την καύση του λιβανιού εχρησιμοποιούντο θυμιατήρια, όπως αναφέραμε πιο πάνω, φορητοί βωμοί και άλλα μεταλλικά σκεύη, μερικά από τα οποία θα περιγράψουμε πιο κάτω, ιδίως αυτά που συνδέονται με την Κύπρο.

Εικ. 3: Χάλκινο θυμιατήριο από την Παλαίπαφο (Τάφος 132/70+71). Κυπρο-Γεωμετρική Ι περίοδος (1050-950 π.Χ.). Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία.

Εικ. 4: Χάλκινο θυμιατήριο από την Ταμασσό. Κυπρο-Γεωμετρική Ι περίοδος (1050-950 π.Χ.). Άλλοτε στο Μουσείο του Βερολίνου, σήμερα απωλεσθέν.

Εικ. 5: Χάλκινο θυμιατήριο, ίσως από το Κούριο. Κυπρο-Αρχαϊκή περίοδος (750-600 π.Χ.). Συλλογή Cesnola, Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης, Νέα Υόρκη, αρ. 74.51.5641.

Τα αρχαιότερα θυμιατήρια που εμφανίζονται στο νησί μας είναι μεταλλικά (χάλκινα) και χρονολογούνται από το τέλος της Ύστερης Χαλκοκρατίας (1200 π.Χ.) και τις αρχές της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου (γύρω στα 1100-950 π.Χ.). Βρέθηκαν πολύ λίγα δείγματα, τα περισσότερα θραυσμένα, στην Παλαίπαφο (Εικ. 3) και στην Ταμασσό (Εικ. 4). Αποτελούνται από κυλινδρικό στελέχος με διάκοσμο από πέταλα και επίπεδη βάση. Η φιάλη με το λιβάνι ετοποθετείτο στο άνω μέρος του στελέχους και δεν ήτο μόνιμα στερεωμένη (για τα πρώιμα Κυπριακά θυμιατήρια δες Karageorghis-Raptou 2014, 86-87).

Μεταλλικά θυμιατήρια διαφόρων τύπων εμφανίζονται σ' ολόκληρο τον Μεσογειακό χώρο μέχρι την Ιβηρική Χερσόνησο (Εικ. 5-6). Στην Κύπρο έχουμε και τα πρώτα πήλινα θυμιατήρια που χρονολογούνται στον 8ο αι. π.Χ. (Karageorghis 1999, 198-200) (Εικ. 7), τα οποία αφθονούν και στις μεταγενέστερες περιόδους, με καταφανή Φοινικική

Εικ. 6: Θυμιατήριο από ελεφαντοστόυν. Από τη Σαλαμίνα, Τάφος 79/333. Κυπρο-Αρχαϊκή περίοδος (750-600 π.Χ.). Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία.

Εικ. 7: Πήλινο θυμιατήριο, ίσως από το Μάριον. 8ος αι. π.Χ. Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία.

Εικ. 8: Δύο πήλινα θυμιατήρια από αγροτικό ιερό (?) της περιοχής των Σόλων. Αρχές του 5ου αι. π.Χ. Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία.

επίδραση (Karageorghis 1996, 78-80· Loulloupis 1989 68-70, Fig. 2) (Εικ. 8). Τα θυμιατήρια ετοποθετούντο τόσο στους τάφους όσο και στα ιερά, όπου εχρησιμοποιούντο κυρίως σε τελετές σχετιζόμενες με τη λατρεία της Αστάρτης, όπως διαφαίνεται από την τυπολογία δύο πήλινων θυμιατηρίων που βρέθηκαν σε τάφους στη Σαλαμίνα και χρονολογούνται στον 7ο-6ο αι. π.Χ. (Karageorghis 1969, 82, pls IX, X) (Εικ. 9-10). Μεγάλος αριθμός μεταλλικών θυμιατηρίων, χωρίς τη φιάλη για το λιβάνι, βρέθηκαν στη Σάμο (Jantzen 1972, 43-46). Πολύ καλή παράσταση θυμιατηρίου μπροστά σε καθήμενο θεό είναι χαραγμένη πάνω σε σκαραβαίο του 5ου αι. π.Χ., που βρίσκεται στο Κυπριακό Μουσείο, από το Μάριον (Smith 2012, 194-195, no. 61) (Εικ. 11). (Για γενική θεώρηση των θυμιατηρίων της Κύπρου και άλλων Μεσογειακών χωρών δες Matthäus 1999 και Morstadt 2008).

Περί τα τέλη της Κυπρο-Αρχαϊκής περιόδου (ca. 500 π.Χ.) εμφα-

Εικ. 9: Πήλινο θυμιατήριο από τη Σαλαμίνα, Τάφος 23/5. 7ος-6ος αι. π.Χ. Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία.

Εικ. 10: Πήλινο θυμιατήριο από τη Σαλαμίνα, Τάφος 47/57. 7ος-6ος αι. π.Χ. Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία.

Εικ. 11: Σκαραβαίος από το Μάριον με παράσταση θεού και θυμιατηρίου. 5ος αι. π.Χ. Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία, D 11.

νίζεται στην Κύπρο είδος μικρού φορητού θυμιατηρίου από ασβεστόλιθο, που αποτελείται συνήθως από μια αβαθή φιάλη στηριζόμενη στις φτερούγες Σφίγγας (Εικ. 12) ή Νίκης ή στους ώμους του Baal Hamman. Βρέθηκαν κυρίως σε ιερά και παρουσιάζουν επίδραση τόσο από την Ελληνική όσο και από τη Φοινικική τέχνη. Τυπολογικά θάλεγε κανείς ότι αποτελούν τον μακρινό πρόγονο του χριστιανικού κατζίου, που θα περιγράψουμε πιο κάτω. Σχολιάζοντας το 1988 ένα τέτοιο ασβεστολιθικό θυμιατήριο, γράψαμε (σε μετάφραση) τα πιο κάτω (Karageorghis 1988, 92):

«Ο τύπος αυτός του φορητού θυμιατηρίου θα εχρησιμοποιείτο από ιερείς ή προσκυνητές για την προσφορά λιβανιού στη θεότητα, με τον ίδιο τρόπο όπως συμβαίνει σήμερα στην ελληνική ορθόδοξη λατρεία, όπου προσφέρεται θυμίαμα από λιβάνι ή από φύλλα ελιάς πάνω σε κάρβουνα. Τα θυμιατήρια που χρησιμοποιούνται σήμερα στην ορθόδοξη λατρεία είναι περίπου του ίδιου μεγέθους όπως τα

ασβεστολιθικά θυμιατήρια που περιγράψαμε».

Το θυμιατήριο θα συνεχίσει να χρησιμοποιείται σαν σκεύος της Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής εποχής και η χρήση του συνδέθηκε με τα μαρτύρια των πρώτων Χριστιανών που εξαναγκάζοντο να θυσιάσουν στους παγανιστικούς θεούς. Αυτή την κατάσταση πραγμάτων είχε να αντιμετωπίσει ο Μέγας Κωνσταντίνος όταν αποφάσισε να προβεί στη μεγάλη θρησκευτική μεταρρύθμιση και να καθιερώσει τη νέα πίστη, τον Χριστιανισμό, στην

Αυτοκρατορία του. Πώς μπόρεσε να πείσει του αρμοδίους των πολυτελών χριστιανικών βασιλικών της Ρώμης και των χωρών της Ανατολικής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας να χρησιμοποιήσουν το λιβάνι που τους έστειλε; Ο ίδιος δεν διεπνέετο βεβαίως από την αυστηρότητα των πρώτων Χριστιανών και είναι γνωστές οι τάσεις του για την πολυτέλεια στις λαμπρές βασιλικές που ο ίδιος έκτισε, αποστέλλοντάς τους πολυτελή θυμιατήρια και πλούσια δώρα. Αξίζει να μνημονευθεί ότι στο ΝΔ διάχωρο της κάτω ζώνης των ψηφιδωτών της Ροτόντας, που κατά την άποψη των Χ. Μπακιρτζή και Π. Μάστορα είναι μαυσωλείο του Μ. Κωνσταντίνου, εικονίζεται κρεμαστό σφαιρικό θυμιατό με βάση, από τις οπές του οποίου αναδύεται καπνός θυμιάματος (βλ. Μάστορα και Μότσιανος 2011, 129-138, ειδ. σελ. 134, εικ. 8). Είναι γνωστό πως στις βασιλικές της Ρώμης και της Ιερουσαλήμ ο αυτοκράτορας δώρισε χρυσά και αργυρά θυμιατήρια και τις προίκισε με πολυτελή σκεύη και μεγάλη περιουσία. Αναφέρεται ότι ο Ιουστίνος δώρησε 36 χρυσά θυμιατήρια στον ναό της Αγίας Σοφίας. Όπως αναφέρει ο Πορφυρογέννητος οι ίδιοι οι βασιλείς εισερχόμενοι εις τον ναό των Βλαχερνών έβαζαν με τα ίδια τους τα χέρια το λιβάνι στα θυμιατήρια, τα οποία μάλιστα ονομάζει καπνιστήρια (Καλλίνικος 1921, 178· Μωραΐτης 1965, 561). Δεν είναι απίθανο και ο ίδιος ο Μέγας Κωνσταντίνος να είχε ως

Εικ. 12: Ασβεστολιθικό θυμιατήριο από την Αμαθούντα. 6ος-5ος αι. π.Χ. Επαρχιακό Μουσείο Λεμεσού.

πρότυπο τον ναό του Σολομώντα για τους νέους τόπους Χριστιανικής λατρείας παρά τις ταπεινές κατακόμβες των πρώτων Χριστιανικών χρόνων. Εις τον ναό του Σολομώντος προσφέρετο θυμίαμα στον Ιαβέ δύο φορές κάθε μέρα (Μωραΐτης 1965, 560-561). Η εισαγωγή της χρήσης του λιβανιού ασφαλώς δεν επήλθε αμέσως αλλά βαθμιαία, περί τα τέλη του 4ου ή αρχές του 5ου αιώνα, όταν ο Χριστιανισμός είχε ήδη αποκτήσει βαθιές ρίζες και η νέα θρησκεία δεν εφοβείτο την αναβίωση του παγανισμού.

Η Beatrice Caseau, σ' ένα εμπειριστατωμένο άρθρο της υποστηρίζει τους λόγους που έπεισαν τους πρώτους χριστιανούς να δεχθούν το θυμίαμα του λιβανιού στις χριστιανικές βασιλικές (Caseau 2001), όπου θα υπήρχαν μόνιμα θυμιατήρια. Μήπως δεν είναι με το ίδιο πνεύμα, βασισιμένο στην αυτοπεποίθηση αλλά και μια τάση ευνοϊκή προς τα αισθητικά κριτήρια άλλων εποχών, που επέτρεψαν οι κάτοικοι της Χριστιανικής Κωνσταντίας (Σαλαμίνας) της ίδιας περιόδου, να δεχθούν να κοσμήσουν τα λουτρά του πρώην Γυμνασίου με μαρμάρινα αγάλματα Ελλήνων θεών και ηρώων, αφού πρώτα τα ακρωτηρίασαν καταλλήλως για να μην προσβάλλουν την δημοσίαν αιδώ; Η τέρψη της όρασης και της όσφρησης, σε συνδυασμό με τον εξαγνισμό της ατμόσφαιρας και του εισερχόμενου αέρα στους κλειστούς χώρους όπου συρρέουν τα πλήθη, είχε βαθιές ρίζες στην αντίληψη των Χριστιανών, που δέχθηκαν χωρίς δισταγμό τον εξαγνισμό με λιβάνι, όπως δέχονται έως σήμερα το στόλισμα των εκκλησιών με λουλούδια εύοσμα και στεφάνια, στις τελετές και τις κηδείες. Η αντίληψη των πρώτων Χριστιανών ότι το λιβάνι εκτρέφει τους δαίμονες αντιστρέφεται τώρα και δημιουργείται η πεποίθηση ότι το λιβάνι αποτρέπει τους δαίμονες, εξ ου και η λαϊκή ρήση όταν φοβάται κάποιος ή αποφεύγει κάτι, «όπως ο διάβολος το λιβάνι». Το λιβάνι και τα εύοσμα λουλούδια εκδιώκουν το μίasma του θανάτου και ο καπνός του θυμιάματος δημιουργεί τοίχους ανάμεσα στους ζώντες και στον θάνατο. Χαρακτηριστική είναι η χειρονομία του πιστού, ο οποίος θυμιάζεται από κάποιον άλλο, να φέρει με το δεξί χέρι προς το πρόσωπό του τον καπνό του θυμιάματος για να ανέλθει μαζί με τον καπνό η προσευχή του στους ουρανούς —αυτό γίνεται έως σήμερα στα θυμιάματα πρωί και βράδυ στις κατοικίες (για

περαιτέρω συζήτηση δεξ Caseau 2007, 81-83).

Η καθαριότητα της ατμόσφαιρας και το ευωδιασμένο περιβάλλον εκτιμάτο ιδιαίτερα από τους Αθηναίους του 5ου αι. π.Χ. Σύμφωνα με απόσπασμα έργου του Ευριπίδη (fr. 773, 12-14) οι υπηρέτες των σπιτιών κάθε πρωί «σαίρουσι δῶμα καὶ δόμων κειμήλια... ὄσμαῖσι θυμῶσιν εἰσόδους δόμων» (Caseau 2007, 80, σημ. 38). Η Σαπφώ σε ποίημά της αναφέρει ότι στους γάμους του Έκτορα και της Ανδρομάχης «μύρρα καὶ κασία, λιβανωτός τ' ἀνεδέχοντο» (Caseau 2007, 81, σημ. 46). Στον ναό της Αφροδίτης στην Πάφο δεν υπήρχαν μύγες στην είσοδο λόγω του ότι δεν εγίνοντο θυσίες ζώων (J. Karageorghis 2007, 59). Ο Αθήναιος αναφέρει ότι στα βασίλεια της Πάφου άλειφαν με μύρα τις φτερούγες των περιστεριών που πετούσαν μέσα στο παλάτι κι ευωδίαζαν την ατμόσφαιρα (Χατζηγιώάννου 1971, 230-231).

Με την πάροδο του χρόνου και την εξέλιξη της δομής του Χριστιανικού ναού και της Χριστιανικής λειτουργίας εξελίχθηκε και η μορφή και χρήση του θυμιατηρίου. Ο ιερέας ευρίσκεται συχνά σε κίνηση θυμιατίζων εντός και εκτός του ιερού, τόσο την Αγία Τράπεζα, τις άγιες εικόνες και τους πιστούς, γι' αυτό είχε ανάγκη μικρού θυμιατηρίου που να μεταφέρει ο ίδιος εύκολα (Μωραΐτης 1965, 562). Εφευρίσκεται, λοιπόν, ο μεταλλικός θυμιατός, μια εξάπλευρη ή ημισφαιρική φιάλη που στηρίζεται σε τρεις αλυσίδες, μέσα στην οποία ετοποθετούντο τα αναμμένα κάρβουνα και το λιβάνι. Οι τρεις αλυσίδες συγκλίνουν προς τη λαβή στο άνω μέρος που κρατά στο δεξί του χέρι ο ιερέας. Γνωστός είναι ο ασημένιος θυμιατός από τον θησαυρό της Λάμπουσας της Κύπρου, του 7ου αιώνα, που βρίσκεται τώρα στο Βρετανικό Μουσείο (Cormack-Vassilakis 2008, αρ. 36) (Εικ. 13). Κοσμείται με ανάγλυφα πορτραίτα του Χριστού, της Παναγίας και Αποστόλων. Τέτοιοι θυμιατοί εχρησιμοποιούνται τόσο

Εικ. 13: Ασημένιος θυμιατός από την Λάμπουσα. 7ος αι. Βρετανικό Μουσείο αρ. 1899.0425.3.

Εικ. 14: Χάλκινος θυμιατός, 4ου-5ου αι. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών. Συλλογή Ελένης Σταθάτου. Amandry 1963, αρ. 240.

Εικ. 15: Αρχάγγελος με θυμιατούς ένθεν και ένθεν της Θεοτόκου. Εκκλησία Παναγία Ποδύθου, Γαλάτα. 1502

στην εκκλησία όσο και στις κατοικίες. Ένας άλλος, αρχαιότερος θυμιατός, του 4ου-5ου αιώνα, χάλκινος, βρίσκεται στη Συλλογή Σταθάτου στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Amandry 1963, αρ. 240) (Εικ. 14). Αξιομνημόνευτοι είναι οι θυμιατοί που εμφανίζονται σε τοιχογραφία της εκκλησίας της Παναγίας Ποδύθου στη Γαλάτα (1502) με τρεις αλυσίδες, χωρίς κουδουνάκια (Εικ. 15) (Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου 2005 53-54). Παρόμοια παράσταση υπάρχει στον ναό της Παναγίας Αμασγού στο Μονάγρι

Εικ. 16: Ασημένιος θυμιατός
18ου-19ου αι. Ιερά Μονή
Χρυσορροϊατίσσης.

Εικ. 17: Ασημένιος θυμιατός από
την Ανατολική Θράκη. 1847, Δε-
ληβορριάς 1997, 378, αρ. 654.

του 1564 καθώς και αρχαιότερη, των αρχών του 12ου αιώνα, που παριστάνει τον Άγιο Αθανάσιο τον Πεντασχοινίτη να κρατά στο δεξί του χέρι θυμιατό (Μυριανθεύς, Νικολάου και Φιλοθέου 2012, 44, 70-71: τις αναφορές αυτές οφείλω στον συνάδελφο Γ. Φιλοθέου). Οι νεώτεροι θυμιατοί, του 18ου-19ου αιώνα, είναι ασημένιοι και κρέμονται σε τρεις αλυσίδες, πάνω στις οποίες είναι προσκολλημένα ασημένια σφαιρικά κουδουνάκια, ούτως ώστε με την κίνηση του θυμιατού να δημιουργείται ο γνωστός ρυθμικός ήχος (Παπαγεωργίου 1995, σελ. 72, δείγμα από Μονή Χρυσορροϊατίσσης. (Εικ. 16) Δεληβορριάς 1997, 378, αρ. 654, από Ανατολική Θράκη) (Εικ. 17). Γιατί τα κουδουνάκια; Στο σημείο αυτό θα ήθελα ν' ανοίξω μια παρένθεση για ν' αναφέρω ότι ο μονότονος ρυθμικός ήχος συχνά συνοδεύει τις θρησκευτικές τελετουργίες, όπως διαπιστώνουμε στην Κύπρο και στη Συροπαλαιστίνη κατά την Ύστερη Χαλκοκρατία, ίσως για να δίνει τον ρυθμό για ιερό χορό και τραγούδι (για λεπτομέρειεςδες

Εικ. 18α-β: Δύο ασημένια κατζία, 1788 και 1804.
Ιερά Μονή Χρυσορροιάτισσης.

Εικ. 19α-β: Δύο κατζία του 18ου αι. και 1810 αντίστοιχα.
Δεληβορριάς 1997, 425-428, αρ. 646-647.

Karageorghis 1990).

Εκτός από τον φορητό θυμιατό, που χρησιμοποιεί συνήθως ο ιερέας, θα πρέπει ν' αναφέρουμε κι ένα μικρότερο, με πλευρική κάθετη ή οριζόντια λαβή, και κύπελλο για τα κάρβουνα και το λιβάνι. Ονομάζεται κατζιον ή κατσίον και χρησιμοποιείται μόνο κατά τις λειτουργίες της Αγίας Εβδομάδας (Παπαγεωργίου 1996,

Εικ. 20: Χάλκινο κατζίο από τη Σερβία, Μουσείο Εφαρμοσμένων Τεχνών, Βελιγράδι. Cormack και Vassilaki 2008, αρ. 207.

73-74: δύο ασημένια δείγματα από τη Μονή Χρυσορροϊατίσσης, του 18ου αιώνα (Εικ. 18). (Δεληβορριάς 1997, 425-428, αρ. 646-647 (Εικ. 19). Cormack-Vassilaki 2008, αρ. 207) (Εικ. 20). Το κατσίον χρησιμοποιείται κυρίως σε τελετουργίες κηδειών αλλά και σε κατοικίες. Θυμίζει το Κυπριακό καπνιστήριο, μεταλλικό ή πήλινο, που βρίσκεται σε κάθε σπίτι για το καθιερωμένο θυμίαμα ανθρώπων και ζώων για την αποτροπή βάσκανου οφθαλμού, για το θυμίαμα των μελλονύμφων που διασχίζουν τους δρόμους του χωριού προτού μεταβούν στην εκκλησία, κ.ο.κ. (βλέπε Ανώνυμος 2000, σελ. 49, με παράσταση γάμου). Όπως πολύ ορθά παρατηρεί η Magda Ohnefalsch-Richter, «ένα καπνιστήριο του χεριού ανήκει εξ ίσου στον εξοπλισμό του σπιτιού, όπως ένα τηγάνι, ή μια σούβλα. Οι πλούσιες οικογένειες των πόλεων έχουν κληρονομήσει από αιώνες τώρα ωραία ασημένια, χάλκινα και τσίγκινα καπνιστήρια (Ohnefalsch-Richter 1994, 214, εικ. 69) (Εικ. 21-22).

Με το σύντομο αυτό σημείωμα προσπάθησα να ερμηνεύσω, για

Εικ. 21-22: Δύο σύγχρονα πήλινα καπνιστήρια από το Φοινί. Μουσείο Λαϊκής Τέχνης, Γεροσκήπου αρ. 272 και 274.

τον μη ειδικό περισσότερο, γνώμες και απορίες του πρόσφατου παρελθόντος με τη βοήθεια της αποκτηθείσας αρχαιολογικής μου γνώσης του απώτερου παρελθόντος. Το σημείωμα αυτό δεν έχει αυστηρές επιστημονικές αξιώσεις, παρ' όλον ότι η δομή και ο σκοπός θα μπορούσαν να αποτελέσουν θέμα συλλογικής έρευνας δύο ή περισσότερων ερευνητών, που θα καλύψουν ένα ευρύ φάσμα από την αρχαιότητα έως το πρόσφατο παρελθόν. Εν κατακλείδι παραθέτω μερικές από τις «μνήμες» του παιδικού και νεανικού μου παρελθόντος, που τις συγκεκριμενοποίησα τώρα και τις κατανόησα χάρη στη βοήθεια του φίλου θεολόγου καθηγητή Σταύρου Φωτίου:

1. Ο Ψαλμός ΡΜ' (140) στον στίχο 2 (Ψαλμ. 140:2) αναφέρει: «Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν Σου, ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἔσπερινή».

2. Στη Θεία Λειτουργία ο Λειτουργός, πριν τη μετοχή στη Θεία Ευχαριστία, μεταξύ άλλων, δέεται:

«Ὅπως ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς ἡμῶν, ὁ προσδεξάμενος αὐτὰ εἰς τὸ ἅγιον καὶ ὑπερουράνιον καὶ νοερὸν αὐτοῦ θυσιαστήριον εἰς ὁσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς, ἀντικαταπέμψῃ ἡμῖν τὴν θείαν χάριν καὶ τὴν δωρεὰν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δεηθῶμεν».

3. Ο Ἅγιος Ἰωάννης ο Χρυσόστομος ερμηνεύοντας τον 140ό Ψαλμό γράφει: «Ὡσπερ τὸ θυμίαμα καὶ καθ' ἑαυτὸ καλὸν καὶ εὐῶδες, τότε δὲ μάλιστα ἐπιδεικνύεται τὴν εὐωδίαν, ὅταν ὀμιλήσῃ τῷ πυρί. Οὕτω δὲ καὶ ἡ εὐχὴ καλὴ μὲν καὶ καθ' ἑαυτήν, καλλίων δὲ καὶ εὐωδεστέρα γίνεται, ὅταν μετὰ θέρμης καὶ ζεούσης ψυχῆς ἀναφέρεται, ὅταν θυμιατήριον ἢ ψυχὴ γένηται καὶ πῦρ ἀνάπτῃ σφοδρόν. Οὐδέ γὰρ τὸ θυμίαμα τῆς ἐσχάρας μὴ προαναφερθείσης ἐπιτίθετο, ἢ τῶν ἀνθράκων μὴ διακαιομένων. Τοῦτο καὶ σὺ ἐπὶ τῆς διανοίας ποίησον. Πρότερον ἀναψὸν αὐτὴν τῇ προθυμίᾳ, καὶ τότε ἐπιτίθει τὴν εὐχὴν. Εὐχεται τοίνυν τὴν μὲν εὐχὴν αὐτοῦ γενέσθαι ὡς θυμίαμα, τὴν δὲ ἔπαρσιν τῶν χειρῶν ὡς θυσίαν ἔσπερινήν. Ἀμφότερα γὰρ εὐπρόσδεκτα». Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Ἐξήγησις εἰς τοὺς Ψαλμοὺς*, 140, 3, PG 55, 430-431.

Στην προσευχὴ προτρέπεται ἡ ανάταση τοῦ νοῦ στα ὕψη: «ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας», ὅπως ο καπνὸς τοῦ λιβανίου ἀνέρχεται στους ουρανοὺς (δες Καλλίνικον 1921, 178).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Amandry, P. (εκδ.) 1963: *Collection Stathatos III. Objets antiques et Byzantins*. Strasbourg.
- Ανώνυμος 2000: Μιχαήλ Χρ. Κάσιαλος. *Η κρουμμένη γοητεία της ζωγραφικής. Δήμος Λάρνακος – Ίδρυμα Πιερίδη. Δημοτική Πινακοθήκη Λάρνακας*. 2000.
- Basch, L. 1999: 'Un modèle de navire chypriote du VIe siècle av.J.C. trouvé en mer au large d' Amathonte', *Bulletin de Correspondence Hellénique* 123, 44-64.
- Caseau, B. 2007: 'Incense and fragrances: from House to Church', 75-91 in M. Grünbart et al. (εκδ.), *Material culture and well-being in Byzantium (400-1453). Proceedings of the International Conference (Cambridge, 8-10 September 2001)*. Vienna.
- Cormack, R. και Vassilaki, M. (εκδ.) 2008: *Byzantium 330-1453*. London.
- Δεληβορριάς, Α. (εκδ.) 1997: *Η Ελλάδα του Μουσείου Μπενάκη*. Αθήνα.
- Eriksson, K. O. 1993: *Red Lustrous Wheelmade ware (SIMA CIII)*. Jonsered.
- Jantzen, U. 1972: *Ägyptische und Orientalische Bronzen aus den Heraion von Samos (Samos Band VIII)*. Bonn.
- Καλλινίκου, Ν. Κ. 1921: *Ο Χριστιανικός ναός και τα τελούμενα εν αυτώ, Αλεξάνδρεια*.
- Karageorghis, J. 2007: *Κύπρις, η Αφροδίτη της Κύπρου. Αρχαίες πηγές και αρχαιολογικές μαρτυρίες*. Λευκωσία.
- Karageorghis, V. 1969: *Salamis, recent discoveries in Cyprus*. London.
- Karageorghis, V. 1977: *Two Cypriote Sanctuaries of the end of the Cypro-Archaic period*. Rome.
- Karageorghis, V. 1988: 'A stone statuette of a sphinx and a note on small limestone thymiateria from Cyprus', *Report of the Department of Antiquities Cyprus*, 89-93.
- Karageorghis, V. 1990: 'Miscellanea from the Late Bronze Age II: A Late Bronze Age musical Instrument?', *Levant* 22, 157-159.
- Karageorghis, V. 1996: *The coroplastic art of ancient Cyprus. VI. The Cypro-archaic period. Monsters, animals and miscellanea*. Nicosia.
- Karageorghis, V. 1999: 'Two Cypro-Archaic I vases 'repatriated'', *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, 197-201.
- Karageorghis, V. 2006: *Aspects of everyday life in ancient Cyprus. Iconographic representations*. Nicosia.

- Καραγιώργης, Β. 2013: «Προέλευση και σημασία του φωτοστεφάνου στην πρωτοχριστιανική εικονογραφία», *Εικονοστάσιον* 4, 71-81.
- Καραγιώργης, Β. 2016: «Αγροτικά εργαλεία Κυπρίων με τρισχιλιετή παράδοση: Ύστερη Χαλκοκρατία – Βυζάντιο – Νεώτεροι Χρόνοι, *Εικονοστάσιον* 7, 112-127.
- Karageorghis, V. and Raptou, E. 2014: *Necropoleis at Palaepaphos from the end of the Late Bronze Age to the Cypro-Archaic period*. Nicosia.
- King, Ph. J. and Stager, 2001: *Life in Biblical Israel*. Louisville/ London.
- Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου Μ. και Μυριανθεύς Δ. 2005: *Οι ναοί της Παναγίας Ποδύθου και της Θεοτόκου (ή του Αρχαγγέλου) στη Γαλάτα*. Λευκωσία.
- Loulloupis, M. 1989: 'A rural cult place in the Soloi area', in V. Tatton-Brown (εκδ.), *Cyprus and the Eastern Mediterranean in the Iron Age*. London, 68-83.
- Μάστορα, Π. και Μότσιανος, Ιω. 2011: «Περί ύλης, σχήματος και λειτουργίας των φωτιστικών με αφορμή απεικονίσεις τους σε μνημεία της Ύστερης Αρχαιότητας», εις *Μία ιστορία από φως, στο φως, Κατάλογος Έκθεσης, Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης, Θεσσαλονίκη*.
- Matthäus, H. 1999: "... άγνην όδμην λιβανωτδς ίησιν: Zu thymiateria und räucherritus als Zeugnissen des orientalisierungprozesses im mittelmeergebiet während des frühen 1. Jahrtausends v. Chr.," *Cahier du Centre d' Etudes Chypriotes* 29, 9-31.
- Matthäus, H. 2014: 'Metal finds from the "Royal Cemetery" of Tamassos-Local traditions, Phoenician and Greek cultural influences in Archaic Cyprus', 103-135 στο V. Karageorghis, E. Poyiadji-Richter, S. Rogge (εκδ.), *Cypriote Antiquities in Berlin in the focus of new research*. Münster/ New York.
- Morstradt, B. 2008: *Phönizische Thymiateria. Zeignisse des Orientalisierungsprozesses in Mittelmeeraum*. Münster.
- Μυριανθεύς, Δ., Νικολάου, Ντ., Φιλοθέου Γ., 2012: *Η μονή της Παναγίας Αμασγού στο Μονάγρι*. Λευκωσία.
- Nielsen, K. 1997: 'Incense', in E. M. Meyers (εκδ.) *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*. New York/ Oxford, 147-149.
- Nilsson, M. P. 1927: *The Minoan-Mycenaean religion and its survival in Greek religion*. Lund.

- Ohnefalsch-Richter, M. 1994 (Μετάφραση Α. Μαραγκού) *Ελληνικά ήθη και έθιμα στην Κύπρο*. Λευκωσία.
- Smith, J.S. 2012: 'Scarab with a seated god', in W.A.P. Childs et al. (εκδ.), *City of Gold. The archaeology of Polis Chrysochous, Cyprus*. Princeton, 194-195.
- Μωραΐτης, Δ. Ν. 1965: 'Θυμίαμα', 560-563, *Θρησκευτική και ηθική εγκυκλοπαίδεια*, 6ος τόμος. Αθήναι.
- Παπαγεωργίου, Α. 1995: *Η Αυτοκέφαλος Εκκλησία της Κύπρου. Κατάλογος έκθεσης*. Λευκωσία.
- Χατζηϊωάννου, Κ. 1971: *Η Αρχαία Κύπρος εις τας ελληνικάς πηγάς. Τόμος Α΄: Τα θρυλούμενα, ιστορία και εθνολογία από των προϊστορικών χρόνων μέχρι το 395 μ.Χ.* Λευκωσία.

Charalambos Bakirtzis

À LA MANIÈRE DE...

Taking a Page from European Literature

*THE FINAL CHAPTER IN THE STRANGE CASE
OF DR JEKYLL AND MR HYDE*

INTRODUCTORY NOTE

Philologists who have studied the popular novel by Robert Louis Stevenson, *Dr Jekyll and Mr Hyde*, have identified an unjustifiable gap in the structure of the tenth chapter. More specifically, the exact opposite of the idealist with pronounced occultist tendencies Harry Jekyll was the physician Lanyon, Jekyll's rationalist and realist fellow-student. There were frequent tensions and wars of words between the two men on medical and philosophical issues at the London Central Club. The novel's sixth Chapter is devoted to Lanyon's strange death. It opens with the visit of the lawyer J. G. Utterson to Dr Lanyon's home only two weeks following the dinner they had enjoyed with other friends at Jekyll's house: *Utterson was shocked at the change which had taken place in the doctor's appearance... He had his death-warrant written legibly upon his face.* Lanyon's subsequent shock, deterioration, and death are left to be linked to Jekyll: *Lanyon's face changed, and he held up a trembling hand. 'I wish to see or hear no more of Dr Jekyll,' he said in a loud, unsteady voice. 'I am quite done with that person; and I beg that you will spare me any allusion to one whom I regard as dead.'... 'Some day, Utterson, after I am dead, you may perhaps come to learn the right and wrong of this. I cannot tell you.'*

The novel actually concludes with two letters-confessions, which Lanyon and Jekyll had entrusted to Utterson, and which the latter made public after their deaths. The two men's confessions occupy the ninth and tenth Chapters, and provide resolution and catharsis to

the strange story of Dr Jekyll and Mr Hyde.

Lanyon's confession (Chapter 9), disregarding the incident itself, is exclusively devoted to the terror he felt upon seeing Hyde transformed into Jekyll before his very eyes in his office at midnight on January 9: *My life is shaken to its roots; sleep has left me; the deadliest terror sits by me at all hours of the day and night; I feel that my days are numbered, and that I must die; and yet I shall die incredulous.* It is left to be inferred that the event of Jekyll's transformation was the cause of Lanyon's death.

It is therefore surprising that this shocking event for the development of the entire story passes almost unnoted in the next letter-confession by the story's protagonist Dr Jekyll (Chapter 10), which mentions only the following in vague terms: *When I came to myself at Lanyon's, the horror of my old friend perhaps affected me somewhat.*

Now arriving to fill this gap is the novel's final and previously-unknown Chapter 11, which a London descendent of Jekyll had kept unpublished for four generations to protect the family's honor and later reputation. Finally, however, he decided to make it public under the title "The Confession of J. G. Utterson", in the belief that the characters in the novel have become sufficiently renowned that they have nothing to fear from publication of this unknown Chapter.¹

The publication of this final and unknown Chapter confirms the sceptical attitude to Stevenson's happy confidence in scientific progress so prevalent in his day. It confirms a belief in the spiritual and moral powers of humanity as the only foundations on which man's survival can be built.

*

1. The Chapter was published in the literary review *Nea Poreia*, issue no 309-310, Thessaloniki, November-December 1980, pp. 161-5. Summary of the Chapter is included in the programme of the performance "Dr. Jekyll and Mr. Hyde" staged by Andreas Christodoulides for the theatre "Theatro Ena", Nicosia, Cyprus, which opened on 30 November 2016.

THE CONFESSION OF J. G. UTTERSON

For Olga-Maria

It was the evening of February 20th, and an unusually fierce wind from the north had routed the icy fog which for days had weighed heavy on the city. Squire House lay deep in darkness, save only for a faint glow from three windows on its second floor. Within, on sheets fragrant with the sweet scent of lavender, motionless, his rheumy, blue eyes fixed on the carved canopy of his bed, lay the owner of the great house, the lawyer J. G. Utterson. But for the fire roaring in the hearth, the room was illuminated only by the light of a few candles in their silver candlesticks, their trembling flames seeming to mirror the last thoughts, faint but still lucid, of the dying man. Utterson was departing without complaint or pain from a life long and serene, a life without privation, spent in the honorable and dignified service of society. Around his bed stood his only living kinsman, the retired colonel Richard Enfield, the head clerk of his chambers in Beetle Street and latterly his partner, Howard Guest, and his faithful old servant, Poole.

The lips of the dying man moved one last time, he slowly turned his eyes towards Enfield and strove, with his last breath, to whisper something - but in vain. As Enfield closed the dead man's eyes it seemed to him that the old man had departed with some mystery undivulged. He had remained to the very end faithful to the character Enfield had known: stubborn, taciturn and withdrawn.

Poole now slipped from the room to announce their master's demise to the waiting servants huddled in the passage outside. The maid uttered a hysterical sob and then dissolved into tears. Covering her countenance with her hands, the cook fell into the arms of Bradshaw, the manservant. Poole slowly descended the stairs to the ground floor...

On the following day, as he accepted the condolences of the friends who had followed the hearse to Highgate Cemetery, Enfield became aware that Guest was silently awaiting him in the porch of the chapel.

Leaving their waiting carriages they strolled together for a short while along the avenue of the cemetery with its gaunt, dark trees. The wind whipped the freezing snow around the stone crosses with their damp coating of moss and over the freshly piled earth of Utterson's grave, not far removed from the fine stone monument which bore the name of Henry Jekyll, but within which Utterson had paid the gravediggers to immure the corpse of the wretched creature, Edward Hyde.

*

On that evening, when Utterson had read and read again the two letters, that of Lanyon and that of Jekyll, he had made his way quietly home from his office to Squire House. His mind was made up. Without delay he despatched Poole with a message for Inspector Newcomen of Scotland Yard, an urgent summons to discuss a matter of singular gravity. The Inspector was not slow to respond, and Utterson led him forthwith into the drawing room of the great house and bade him be seated on the velvet divan. He now revealed to him that the malefactor wanted for the murder of the Member of Parliament, Sir Danvers Carew, now lay dead in the cabinet of Dr Jekyll, and that he was none other than the good doctor's mysterious associate, Edward Hyde. In his latest outbreak of madness Hyde had made away with his benefactor and broken into his cabinet to steal what he could find there. Yet when he was discovered by Poole and saw that he was trapped without issue, he preferred to end his own life with poison rather than be taken alive. This unlooked for outcome was due, the lawyer explained, to the composure and integrity of the servant Poole, to whom Utterson had in mind to make a generous reward.

Newcomen heard with no small measure of scepticism the unexpected dénouement of the case on which he had been engaged. Once the autopsy had been performed, the various depositions taken and the inquest held, the file on the mysterious Hyde was finally closed, together with that of his unlucky benefactor Dr Jekyll, whose body, despite the painstaking efforts of the newly promoted Chief Inspector Newcomen, could not be found...

*

— Mr Enfield, said Guest, as they parted at the gates of the cemetery, I look to see you tomorrow at the Beetle Street chambers to place into your hands, on the instructions of your deceased cousin and friend, a sealed envelope.

The envelope bore the legend: “To Mr Richard Enfield. Strictly confidential. To be handed over after my death”. Placing it in his pocket Enfield wished Guest good day and hastened back to his lodgings. With a feeling of suspense that he could ill conceal he pressed his overcoat and hat upon his servant and sought without delay the privacy of his study, issuing orders that he was on no account to be disturbed. There, approaching the casement, he tore open the envelope and, in the pale light reflected from the snow outside, began to read.

“My dear Richard, now that I am no longer with you, the hour has come for me to unburden myself of the secret which for years I have kept concealed in the depths of my conscience. I have to confess to an act of forgery, committed by my own hands, but not without much searching of my heart. It concerned the memory of two departed friends of ours, both distinguished members of society: Lanyon and Jekyll.

Some months after the murder of Danvers Carew, Dr Jekyll began to emerge from the grim and solitary confinement into which he had withdrawn and to recover once again the pleasant and gregarious nature his friends had formerly known. On the 8th of January, his dinner guests were myself and Lanyon, from whom he had been estranged for some years, the consequence of the vehement intellectual differences between the two men of science. But now, at the beginning of that lavish dinner, there was no sign that we had not returned to the days when the three of us had been inseparable. After the dessert had been cleared from the table, however, there arose between the two doctors a discussion of a scientific and philosophical nature which all too rapidly exceeded in its passion the bounds of the acceptable. Their ideological differences - the rationalist views of Lanyon on the one hand and the irrationalism with its pronounced mystical tendencies of

Jekyll on the other - were, as you will understand, no more than the pretext for the violent opposition of two utterly dissimilar personalities. Finding himself incapable of convincing Lanyon by logical reasoning and rational argument of the existence of transcendental powers beyond Good and Evil, of the duality of psychic identity, and so forth, Jekyll leapt suddenly to his feet uttering the most unspeakable profanities and hurled his crystal glass into the blazing hearth.

Hereupon Lanyon imperturbably declared that he saw no purpose in continuing their discussion, if our host insisted on conducting himself in such a fashion, and, asking our forgiveness for his early departure, made his way from the house. It was clear to me that any attempt at reconciliation would be futile. Jekyll had not stirred from his place, but his eyes flashed and his teeth chattered most frightfully. So altered was he that I seemed to be gazing on a stranger. When I ventured to inquire if he felt unwell he asked me, in a voice so low that I could barely recognize it as his, to leave him. Unassisted I found my coat and hat and went out, without bidding him good night, into the fog and the night.

The tragic events which ensued have been made known through the accounts of our two friends, which, in suitably emended form - and herein lies the act of forgery to which I referred above - I entrusted to the keeping of the author, in those days still a young man, R. L. Stevenson, whose lively interest in the strange case prompted him to journey up to town from Bournemouth to visit me. In my belief that of the whole tragic story the only true account known to posterity would be the book that Stevenson would write, I resolved to introduce a minor emendation into the full statement of the case left for me by Jekyll, to defend if I could what little honour remained to the name of our friend, a man of extraordinary distinction marked down by a cruel fate.

As you are well aware from your reading of Lanyon's narrative, the relation of that fateful evening of January 9th, when Hyde transformed himself into Jekyll before the very eyes of Lanyon, is missing from Jekyll's own statement. I myself excised the account of that evening from the letter, for the events which followed had persuaded me that the letter, for all that it bore the signature of our friend Jekyll, had in part

been dictated by the wretched Hyde: a final combination of malice and truth intended to destroy the posthumous good name of Dr Lanyon.

The paragraphs which I suppressed told how Jekyll had decided, in a final desperate attempt to impose his will upon his friend, to reveal to Lanyon, in the most spectacular manner that he could contrive, the great secret of his existence. His transformation that evening in Regent's Park was not spontaneous, but, like the messages he had sent to Lanyon and Poole, part of a deep-laid plan to make an irresistibly potent impression on his rival and secure his utter annihilation.

Thus, when later that night before the very eyes of the appalled Lanyon there occurred the second transformation of Hyde into Jekyll, the terms of the game had been changed. Lanyon was lost, for he saw that in the face of this incredible prodigy all his life was as nothing. The words of Hyde: "New avenues to fame and power shall be laid open to you, here, in this room, upon the instant; and your sight shall be blasted by a prodigy to stagger the unbelief of Satan" hammered inside his bewildered mind. An ineffable horror possessed his soul. As if there were no alternative he snatched, my God, from the hands of Jekyll the glass with its watery green contents and, raising it to his lips, drank it off at one gulp, seeking to emulate his colleague in the attainment of the impossible.

The effect of the potion, however, was not the same. For in the case of Lanyon no transformation occurred. As the liquid spread like poison through his entrails he sank to the ground, writhing in his agony, green foam issuing from between his lips, until unconsciousness supervened. Jekyll waited no longer, but stooped and, from his slow and feeble pulse, inferred that Lanyon had little time to live. It was not this realization, however, which at that moment left him stunned. For Lanyon's imminent demise thrust another knife into his heavy conscience: he saw now that this concoction of chemicals, on obtaining which he had spent the best years of his life and which he believed could clothe in separate flesh both Good and Evil, far from being the sole cause of the transformation he had undergone had done no more than precipitate the transformation whose potential he carried within his own self, but

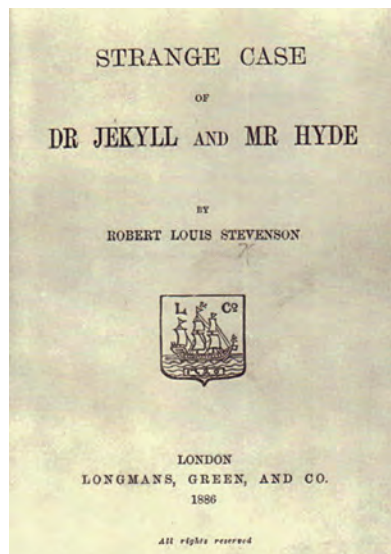
which could on no account be brought about in the steady, sober and rational life of his colleague Lanyon. Indeed, so little was the latter's nature susceptible of such shocking change that one draught of the potion had sufficed to kill him.

The subsequent involuntary transformations of Dr Jekyll into Mr Hyde, which culminated in the tragic death of the doctor, were thus unavoidable. The desperation with which he sought that special salt which would allow him to control the transformations was in fact no less than a despair of his own existence. For the salt brought to him by the faithful Poole was exactly the same substance he had used before, but used now to no avail.

This then was the incident, rightly omitted from the narrative of Lanyon, who wished to spare Dr Jekyll the sole responsibility for his death, which I excised from the latter's own subsequent statement.

I am confident that the integrity you have always evinced in your life and your dealings with society will enable you to understand and to forgive us all.

J. G. Utterson”

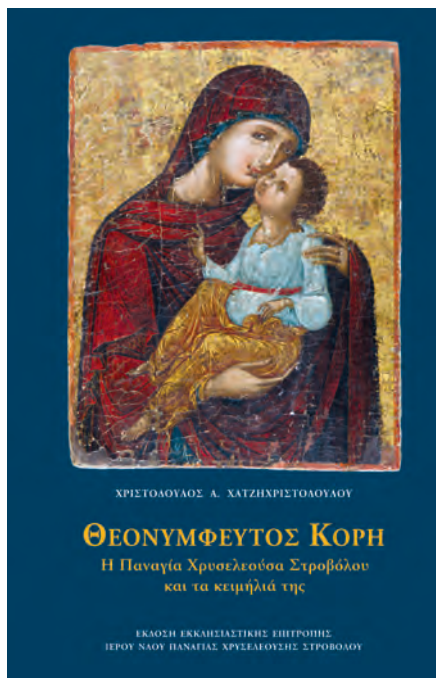

Κωστής Κοκκινόφτας

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΧΑΤΖΗΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ:
Η ΘΕΟΝΥΜΦΕΥΤΟΣ ΚΟΡΗ.
Η ΠΑΝΑΓΙΑ ΧΡΥΣΕΛΕΟΥΣΑ ΣΤΡΟΒΟΛΟΥ
ΚΑΙ ΤΑ ΚΕΙΜΗΛΙΑ ΤΗΣ
(ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2017)

Κυκλοφόρησε πρόσφατα, με πρωτοβουλία της Εκκλησιαστικής Επιτροπής του Ιερού Ναού της Παναγίας Χρυσελευσής Στροβόλου και με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 200 χρόνων από το έτος κατά το οποίο ο Εθνομάρτυρας Αρχιεπίσκοπος Κύπρου (1810-1821) Κυπριανός προέβη σε εκτεταμένα έργα ανακαίνισης του Ναού, σχετικός τόμος με συγγραφέα τον βυζαντινολόγο Χριστόδουλο Χατζηχριστοδούλου και τίτλο: «Η Θεονύμφευτος κόρη. Η Παναγία Χρυσελεύσα Στροβόλου και τα κειμήλιά της». Ο Ναός αυτός αποτέλεσε για αιώνες, και ειδικότερα κατά τους δύσκολους χρόνους της ξένης κατοχής, το κέντρο της εθνικής, κοινωνικής και πνευματικής ζωής των κατοίκων της κοινότητας του Στροβόλου. Ειδικότερα δε, στα παλαιότερα χρόνια και πριν ο

Στροβόλος επεκταθεί στα σημερινά του όρια, ο Ναός επιβαλλόταν με την παρουσία του στη μικρή τότε κοινότητα και ακτινοβολούσε από την πνευματικότητα της Χριστιανικής διδασκα-

λίας, που εκπροσωπούσαν οι ταπεινοί λειτουργοί του.

Με την έκδοση του τόμου για την ιστορία και τα πολύτιμα κειμήλια του Ναού καθίσταται γνωστή στους πιστούς, αλλά και σε κάθε άλλον ενδιαφερόμενο, η μεγάλη συμβολή του στη διατήρηση του πολιτιστικού ιδεώδους των κατοίκων, που στηριζόταν στην Ορθόδοξη πίστη, στην ελληνική παιδεία και στην ιστορική μνήμη. Καταδεικνύεται ακόμη η ουσιαστική και αθόρυβη για αιώνες προσφορά του στον τομέα της ενίσχυσης των εθνικών προσδοκιών, στην ενεργοποίηση των ευκαιριών, που προκάλεσαν την πολιτιστική ενδυνάμωση του λαού, και στη διαμόρφωση της ελληνορθόδοξης φυσιογνωμίας του τόπου.

Ο τόμος αποτελείται από 370 περίπου σελίδες και περιλαμβάνει στο πρώτο μέρος θερμό χαιρετισμό του Μακαριωτάτου Αρχιεπίσκοπου Κύπρου κ.κ. Χρυσοστόμου, εισαγωγικό προλόγισμα του προέδρου της Εκκλησιαστικής Επιτροπής του Ναού κ. Γιάγκου Ευθυμιάδη, και εκδοτικό σημείωμα του συγγραφέα. Ακολουθεί ένα σύντομο κεφάλαιο για τον Στρόβολο και την ιστορία του, το

εκτενέστερο τμήμα του βιβλίου, που αφορά στον Ναό της Παναγίας της Χρυσελεύσας και στα κειμήλιά του, καθώς και ένα ειδικό κεφάλαιο για το σπουδαιότερο τέκνο, που ανέδειξε η κοινότητα, τον Εθνομάρτυρα Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό και τη σχέση του με τον Ναό. Περιλαμβάνονται ακόμη κεφάλαια για τον επιβλητικό Ναό της Του Θεού Σοφίας, που ανεγέρθη πρόσφατα, για τα παρεκκλήσια του Ναού της Χρυσελεύσας και για τους κληρικούς και τις εκκλησιαστικές επιτροπές, που υπηρέτησαν σε αυτόν.

Το πρώτο κεφάλαιο έχει επίκεντρο την κοινότητα του Στρόβολου, η οποία από ένα μικρό χωριό των αρχών του εικοστού αιώνα είναι σήμερα ένας από τους μεγαλύτερους Δήμους του νησιού με πέραν των εβδομήντα χιλιάδων κατοίκων και με σημαντική συμβολή στην εξέλιξη της πρωτεύουσας και στην ανάπτυξη και πρόοδο της Κύπρου. Παρουσιάζεται η ιστορική διαδρομή της κοινότητας στον χρόνο και γίνεται επιγραμματική αναφορά σε ορισμένες από τις σπουδαιότερες μορφές των κατοίκων της, όπως τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό, τον στενό συγγενή του και σπουδαίο αγω-

νιστή του 1821, Αρχιμανδρίτη Θεοφύλακτο Θησέα, και άλλους. Στη συνέχεια, με βάση ένα παλαιό χειρόγραφο του έτους 1792, που σώζεται στο Αρχείο του Ναού και τιτλοφορείται: «Βραβείον ζώντων και τεθνεώτων κατοίκων της Κώμης Στροβύλου», παρατίθενται τα ονόματα ανδρών και γυναικών, οι οποίοι αποτελούσαν την τοπική κοινωνία στα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα.

Ακολουθεί το τρίτο και εκτενέστερο κεφάλαιο του τόμου, που αφορά στον Ναό και τις εικόνες και τα κειμήλιά του, και το οποίο πλαισιώνεται από πολλές σχετικές φωτογραφίες, που του προσδίδουν αισθητική αρτιότητα. Αρχικά παρουσιάζεται η ιστορία του αρχαίου και του νεότερου κτίσματος του Ναού και γίνεται ειδική αναφορά στο έργο της επέκτασης και επισκευής, που πραγματοποίησε ο Εθνομάρτυρας Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός, με τη συμβολή του πρωτεξαδέλφου του, Χατζησάββα Κυριακού, πατέρα των εθνικών αγωνιστών Κυπριανού, Νικόλαου και Αρχιμανδρίτη Θεοφύλακτου Θησέα. Ο συγγραφέας διερευνά επίσης τις αρχιτεκτονικές ιδιαιτερότητες του Ναού και παρου-

σιάζει τις διαφορετικές φάσεις ανοικοδόμησης και αναδιαμόρφωσής του, δημοσιεύοντας ταυτόχρονα τις σχετικές κτητορικές και άλλες επιγραφές.

Σε ξεχωριστό υποκεφάλαιο γίνεται αναφορά στον τοιχογραφικό διάκοσμο του Ναού, από τον οποίο σώζονται ορισμένα χαρακτηριστικά δείγματα, που αποτελούν σπουδαία παραδείγματα της ζωγραφικής τέχνης, η οποία αναπτύχθηκε στον τόπο μας στα τέλη του δέκατου τρίτου και στις αρχές του δέκατου τέταρτου αιώνα. Ο συγγραφέας συγκρίνει την κάθε μία από τις τοιχογραφίες αυτές με αντίστοιχες άλλων ναών του νησιού, καθιστώντας το σχετικό κεφάλαιο ένα πανόραμα των διαφόρων τάσεων στον τομέα της ζωγραφικής τέχνης, που αναπτύχθηκε την περίοδο αυτή.

Στο επόμενο υποκεφάλαιο εξετάζονται και παρουσιάζονται τα ξυλόγλυπτα του Ναού, όπως το εικονοστάσιο, τα βημόθυρα και τα προσκυνητάρια, που είναι έργα λεπτεπίλεπτης και ωραιότατης τέχνης. Καταγράφονται οι σχετικές παραδόσεις και τα ονόματα των τεχνιτών και των δωρητών, που μερίμνησαν για

την κατασκευή τους, αναλύονται οι επιμέρους τεχνοτροπικές ιδιαιτερότητές τους και δημοσιεύονται οι επιγραφές τους. Παρατίθενται επίσης ερμηνείες και σχόλια για τον συμβολισμό των διαφόρων διακοσμητικών μοτίβων και ερμηνεύονται πτυχές της χριστιανικής διδασκαλίας, που αντιπροσωπεύουν.

Ακολουθεί μία από τις σημαντικότερες ενότητες του κεφαλαίου, αυτή που αφορά στις εικόνες του Ναού και η οποία είναι η εκτενέστερη, αφού καταλαμβάνει 130 περίπου σελίδες. Κάθε μία από τις εικόνες, που είναι τοποθετημένες στο τέμπλο, τόσο οι δεσποτικές, όσο και αυτές του δωδεκάορτου και των αποστολικών, καθώς και αρκετές άλλες, που βρίσκονται στα προσκυνητάρια, στον άμβωνα και αλλού, παρουσιάζεται με λεπτομέρεια, αναλύονται τα τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά της και παρατίθενται οι επιγραφές, που διασώζει με τα ονόματα των δωρητών και του αγιογράφου της. Στα σχετικά σχόλια, που συνοδεύονται από πλούσιο εποπτικό φωτογραφικό υλικό, γίνεται επίσης λόγος στις ποικίλες εικονογραφικές τάσεις και αποκαλύπτεται ο πλού-

τος της αγιογραφικής τέχνης, που καλλιεργήθηκε στο νησί μας.

Ακόμη σε ξεχωριστές ενότητες παρουσιάζονται τα χειρόγραφα και τα παλαίτυπα, που διασώζει ο Ναός της Παναγίας Χρυσελεύσης στο Αρχείο του. Όπως διαπιστώνουμε από τη μελέτη τους, και ειδικότερα από τη δημοσίευση μέρους του περιεχομένου τους, ορισμένα από τα χειρόγραφα αυτά περιέχουν μοναδικές πληροφορίες για την ιστορία της κοινότητας και των ανθρώπων της, που μπορούν να αξιοποιηθούν και να εμπλουτίσουν μελλοντικά διάφορες μελέτες για την τοπική ιστορία και προσωπογραφία.

Άμεσα συνδεδεμένο με το υποκεφάλαιο αυτό είναι και ένα δεύτερο, που αφορά στα σπουδαιότερα παλαιά ιερά σκεύη, καθώς και στα άμφια και είδη κεντητικής, τα οποία επίσης διαφυλάσσονται στον Ναό. Παρατίθεται η χρονολογία κατασκευής και οι διαστάσεις τους, και δημοσιεύονται οι επιγραφές με τα ονόματα των μαστόρων και των δωρητών τους. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονται σταυροί λιτανείας, θυμιατοί, άγια ποτήρια και άγια δισκάρια, λαβίδες, αρτοφόρια, ιερατικές ζώνες, σταυροί λειψανοθήκης, εξά-

πτέρυγα, πολύτιμα αντιμίνσια και επιτάφιοι, που στο σύνολό τους παρουσιάζονται, χρονολογούνται και αναλύονται ως προς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και την προέλευσή τους.

Επίσης, μια ξεχωριστή ενότητα είναι αφιερωμένη σε μνημεία και αντικείμενα, που σχετίζονται άμεσα με τον Εθνομάρτυρα Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό. Παρουσιάζεται η προτομή του, η οποία δεσπόζει στο προαύλιο του Ναού, και εξιστορούνται τα σχετικά με την κατασκευή και τα αποκαλυπτήριά της, που έγιναν το 1930 από τον τότε Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Κύριλλο Γ'. Επίσης, γίνεται λόγος για την αναμνηστική στήλη, που τοποθετήθηκε στη μνήμη του, καθώς και στη λεγόμενη «πολυθρόνα του Αρχιεπισκόπου», η οποία ανάγεται στα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα και αποτελεί ένα χαρακτηριστικό δείγμα της ευρωπαϊκής ξυλουργικής τέχνης της εποχής.

Στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζεται ο μεγαλύτερος σε διαστάσεις Ναός, που έχει σήμερα η Κύπρος, αυτός της Του Θεού Σοφίας, που ανηγέρθη πριν από μερικά χρόνια με τη μέριμνα των μελών της Εκκλησιαστικής Επι-

τροπής του Ναού της Παναγίας Χρυσελεούσης. Το κεφάλαιο συμπληρώνει πλούσιο φωτογραφικό υλικό και αναφορά στα σημαντικά εκκλησιαστικά γεγονότα, με τα οποία συνδέθηκε από το 2008, που αποπερατώθηκε η κατασκευή του, μέχρι τις μέρες μας.

Ακολουθεί ειδικό κεφάλαιο για τα παρεκκλήσια του Ναού της Παναγίας Χρυσελεούσης και την ιστορία τους. Πρόκειται γι' αυτά της Αγίας Μαρίνας, του Αποστόλου Ανδρέα, του Αγίου Λουκά Κριμαίας και του Αγίου Γεωργίου, που είναι επίσης κτίσμα του έτους 1817 των Αρχιεπισκόπου Κυπριανού και Χατζησάββα, οπότε αμφότεροι, όπως αναφέρθηκε, μερίμνησαν για την επέκταση και ανακαίνιση του Ναού της Χρυσελεούσης. Παρουσιάζεται το ιστορικό της ίδρυσής τους, τα ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά και τα πολύτιμα κειμήλιά τους, ενώ δημοσιεύονται και οι κτητορικές και άλλες επιγραφές τους. Στο ίδιο κεφάλαιο γίνεται επίσης αναφορά στο ιστορικής μνήμης παρεκκλήσι της Αγίας Ιουλιανής και περιγράφεται το ενοριακό πνευματικό κέντρο του Ναού της Χρυσελεούσης, που φέρει την ονομασία του Οικονόμου

Κωνσταντίνου Κούκου, ο οποίος υπηρέτησε στον Ναό για εξήντα σχεδόν χρόνια, από το 1955 έως τον θάνατό του, το 2014.

Στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο παρατίθενται τα ονόματα των κληρικών του Ναού, οι οποίοι είναι γνωστοί από διάφορες πηγές, όπως από σχετικές καταγραφές στα προαναφερθέντα χειρόγραφα, καθώς και σε επιγραφές εικόνων και κειμηλίων. Παρατίθενται δε βιογραφικά σημειώματα του νέου κτήτορά του, Εθνομάρτυρα Αρχιεπισκόπου Κυπριανού, του Αρχιμανδρίτη Φώτιου Κωνσταντινίδη, ο οποίος καταγόταν από τον Στρόβολο, καθώς και των ιερέων Χριστοδούλου, Χατζηκωνσταντίνου Δημητρίου και Κωνσταντίνου Κούκου, οι οποίοι υπηρέτησαν στον Ναό στα νεότερα χρόνια. Τέλος δημοσιεύεται κατάλογος με τα ονόματα των μελών της Εκκλησιαστικής Επιτροπής του Ναού από το 1963 μέχρι τις μέρες μας.

Εκτός από τα ανωτέρω, η έκδοση περιλαμβάνει παράρτημα με φωτογραφικό υλικό, συντομογραφίες και βιβλιογραφία. Πλαισιώνεται δε με ωραιότατες φωτογραφίες, τόσο του Ναού της Παναγίας Χρυσελεύσης και των διαφόρων αρχιτεκτονικών και άλλων μνη-

μείων, που τον περιβάλλουν, όσο και των πολλών εικόνων και των κειμηλίων του, καθώς βέβαια και των παρεκκλησιών του, γεγονός που επιτρέπει στον αναγνώστη να σχηματίσει ολοκληρωμένη εικόνα για τη ναοδομία και τον πολιτιστικό τους πλούτο.

Το βιβλίο για την ιστορία και τα κειμήλια του Ναού της Παναγίας Χρυσελεύσης Στροβόλου έχει εμπλουτίσει την πενιχρή σε παρόμοιες εκδόσεις κυπριακή βιβλιογραφία με ένα χρήσιμο έργο, που αναδεικνύει τη μεγάλη εθνική, κοινωνική και πολιτιστική συμβολή της Εκκλησίας της Κύπρου στη ζωή των κατοίκων. Αποκαλύπτει δε τη σημαντική επίδρασή της, με τα έργα τέχνης, τα οποία δημιούργησε και διαφύλαξε στους ναούς του νησιού, στη διαμόρφωση της πνευματικής φυσιογνωμίας των χωριών και των πόλεων του τόπου. Με κείμενα, που διακρίνονται για τη σαφήνεια, την καλλιτεχνική ανάλυση και την ιστορική τους τεκμηρίωση, ο τόμος για την ιστορία του Ναού της Παναγίας της Χρυσελεύσης παρέχει, κατά τρόπο έγκυρο, τη δυνατότητα στους πιστούς, και σε κάθε ενδιαφερόμενο, να γνωρίσουν τον πνευματικό του πλούτο και τα

πολύτιμα κειμήλιά του. Πρόκειται για έργο, που αποτελεί σπουδαία συμβολή στη μελέτη και καταγραφή της πολιτιστικής κληρονομιάς της πατρίδας μας. Γι' αυτό και αξίζουν θερμά συγχαρητήρια και δίκαιος έπαινος για την πρωτοβουλία της έκδοσης, τόσο στον

πρόεδρο και τα μέλη της Εκκλησιαστικής Επιτροπής του Ναού, όσο και στον συγγραφέα Χριστόδουλο Χατζηχριστοδούλου, ο οποίος με ζήλο και ευσυνειδησία έφερε σε πέρας ένα πολύ σημαντικό έργο για την τοπική εκκλησιαστική ιστορία και τέχνη.

ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΙΚΟΝΟΛΟΓΙΑΣ

Η Ιερά Μονή Χρυσορρογιατίσσης ιδρύθηκε, κατά την παράδοση, το 1152 μ.Χ. από τον ασκητή Ιγνάτιο. Βρίσκεται μέσα στο δάσος της Πάφου, σε απόσταση τριάντα πέντε χιλιομέτρων από την πόλη της Πάφου και είκοσι πέντε χιλιομέτρων από το Διεθνές Αεροδρόμιο Πάφου. Το εικονοσκευοφυλάκιο της Μονής περιέχει εικόνες, άμφια και χειρόγραφα. Η Μονή διαθέτει μικρή πινακοθήκη.

Το Κέντρο Εικονολογίας φιλοξενεί συνεργάτες του και ερευνητές που επιθυμούν να μελετήσουν θέματα σχετικά με την

εικόνα. Προσφέρει διαμονή σε διαμερίσματα πλήρως εξοπλισμένα και διατροφή. Η βιβλιοθήκη του Κέντρου διαθέτει ικανή σειρά βιβλίων αναφοράς και εμπλουτίζεται συνεχώς. Είναι επίσης συνδεδεμένη ηλεκτρονικά με τη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Νεάπολης.

Οι ενδιαφερόμενοι παρακαλούνται να απευθύνονται στον Ηγούμενο της Μονής π. Διονύσιο, στη διεύθυνση: Ιερά Μονή Χρυσορρογιατίσσης, Πάφος 8649, Κύπρος. Τηλέφωνο: 00 357 26 722 457. Τηλεομοιότυπο: 00 357 26 722 873.

ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΟΝ

Το *Εικονοστάσιον* είναι περιοδική έκδοση του Κέντρου Εικονολογίας Ιεράς Μονής Χρυσορρογιατίσσης.

Σε αυτό δημοσιεύονται άρθρα και δοκίμια που σχετίζονται με τη θεολογία, ανθρωπολογία, κοινωνιολογία, κοσμολογία, ιστορία, τέχνη και εν γένει την ερμηνεία της εικόνας.

Άρθρα προς δημοσίευση πρέπει να αποστέλλονται στη διεύθυνση του Κέντρου Εικονολογίας. Αυτά μπορεί να είναι είτε σε έντυπη είτε σε ηλεκτρονική μορφή.

Η Εκδοτική Επιτροπή αποφαινεται για τη δημοσίευση ή μη των αποστέλλομένων σε αυτή κειμένων.

Κάθε συγγραφέας φέρει την ευθύνη των απόψεών του.

ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ

Αθανάσιος, Μητροπολίτης Γέρων Χαλκηδόνος: Πτυχιούχος και Καθηγητής Ιεράς Θεολογικής Σχολής Χάλκης.

Ελπιδοφόρος Λαμπруνιάδης, Μητροπολίτης Προύσης και Ηγούμενος της Μονής Αγίας Τριάδος Χάλκης: Αν. Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Βάσος Καραγιώργης: Τέως Διευθυντής Τμήματος Αρχαιοτήτων Κύπρου, τέως Διευθυντής Ιδρύματος «Αναστάσιος Γ. Λεβέντης», Ομ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Κύπρου.

Κωστής Κοκκινόφτας: Ερευνητής Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου.

Χαράλαμπος Μπακιρτζής: Διευθυντής Ιδρύματος «Αναστάσιος Γ. Λεβέντης», Έφορος Βυζαντινών Αρχαιοτήτων επί τιμή.

Σταύρος Σ. Φωτίου: Καθηγητής Πανεπιστημίου Κύπρου.

